

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

STEREOTIPI I PREDRASUDE-NEVIDLJIVE KOČNICE
DRUŠTVENOG RAZVOJA U BIH
(magistarski rad)

Kandidat: Velagić Elma

Broj indexa: 483/2

Mentor: Prof.dr. Sarina Bakić

Sarajevo, februar, 2024. godine

SUMMARY

Trying to understand the world we live in means observing the world around us. Observing the world around us, we come to the conclusion that many people live in ignorance. Stereotypes and prejudices represent a global problem that arises mostly from ignorance. A person cannot finish their day without encountering these concepts in their environment. There are various examples in Bosnia and Herzegovina that I will explain in my paper. Prejudices are much more often negative than positive, and the most widespread prejudices are towards members of different religions, ethnic and racial groups, but also towards members of different minorities (eg people with disabilities, drug addicts). Since prejudices are usually not based on verified data or personal experience, and they are useful because they enable quick and easy determination of behavior towards someone or something, they are usually difficult to change and remove. By simplifying a complex social environment, stereotypes make it easier to process information and navigate it. This problem tends to grow. It is very complex and extended, it is not limited to just a few categories of people, but to much more than that.

SAŽETAK

Pokušati razumijeti svijet u kojem živimo znači promatrati svijet oko sebe. Promatrajući svijet oko sebe dolazimo do zaključka kako mnogi ljudi žive u neznanju. Stereotipi i predrasude predstavljaju globalni problem koji se javlja većinom iz neznanja. Čovjek ne može da završi svoj dan, a da se nije susreo sa tim pojmovima u svojoj okolini. U BiH postoje razni primjeri koje ću pojasniti kroz svoj rad. Predrasude su mnogo češće negativne nego pozitivne, a najraširenije su predrasude prema pripadnicima različitih religija, etničkih i rasnih skupina, ali i prema pripadnicima različitih manjina (npr. osobama s invaliditetom, ovisnicima). Kako se predrasude najčešće ne temelje na provjerenim podacima ili osobnom iskustvu, a korisne su jer omogućuju brzo i jednostavno određivanje ponašanja prema nekome ili nečemu, one se najčešće teško mijenjaju i uklanjaju. Stereotipi pojednostavnjivanjem složene društvene sredine olakšavaju obradbu informacija i snalaženje u njoj. Ovaj problem ima tendenciju rasta. Veoma je kompleksan i proširen, nije ograničen na samo par kategorija ljudi, već na mnogo više od toga.

SADRŽAJ:

UVOD:.....	1
POJMOVI:.....	2
Predrasude	2
Stereotipi.....	2
Društvo	2
METODOLOŠKI OKVIR RADA:	3
Metodologija	3
Cilj istraživanja:	3
Naučni cilj	3
Društveni cilj:	3
Hipoteze	3
Obrazloženje.....	4
RAZLOG ODABIRA TEME.....	4
PREDRASUDE KAO PREPREKE RAZVOJU INTERKULTURALIZMA.....	5
Najčešći objekti stereotipa:	10
Najvažniji institucionalni oblici borbe protiv stereotipa i predrasuda	11
1. Zakoni o zabrani diskriminacije	11
Škola:.....	13
3. Kampanje osvješćivanja	14
4. Organizacije civilnog društva.....	15
5. Medij	15
Multikulturalizam nacionalista	17
Predrasude mladih u BiH o “drugom i drugačijem”	17
Kada „osobni“ stav prerasta u „kolektivni“?	18
Paradoksalni stavovi.....	19
Rodni stereotipi, utjecaj na žene.....	20
Prikaz žena kao kućanica	20
Predrasude u BiH, žene i “muški” poslovi	21
Preporuka u vezi rodni stereotipa i seksističkih stavova i jezika u medijima BIH:	25
Da su stereotipi i predrasude problem u BIH koji se hitno treba riješiti shvatili su i u UNICEF-u	27

Suzbijanje diskriminacije nacionalnih manjina i grubog kršenja prava djece	29
Etnička distance i (auto) stereotipi građana Bosne i Hercegovine.....	30
Etnički stereotipi:.....	30
Istraživanje etničkih stereotipa u regionu.....	31
Od predrasude do nasilja	33
Predrasude su duboko ukorijenjene	33
I žene su diskriminirane zbog predrasuda.....	35
Potrebna svobuhvatna edukacija	36
MIGRANTSKA KRIZA U BIH i nastanak predrasuda.....	37
Pojedini primjeri objava negativnih sadržaja:	40
Goffman o stigmatizaciji	41
Stigmatizacija osoba koje su preživjele seksualno nasilje u konfliktu u Bosni I Hercegovini	44
Posljedice trauma seksualnog nasilja u konfliktu	45
Angažovana umjetnost je katalizator trauma bosansko-hercegovačkog društva	47
Angažovana umjetnost kao korektiv društvenih prilika	47
Žena u umjetnosti – borba sa predrasudama i stereotipima	49
Domaći umjetnici na inostranom tržištu	51
ZAKLJUČAK:.....	53
CONCLUSION:	55
LITERATURA:.....	57

UVOD:

Da li trebamo biti žrtve mišljenja društva te pokoravati mu se. I da li je ono u svakom slučaju ispravno? Osvrnimo se na društvo u kojem se danas nalazimo. Koliko stvari je društveno prihvatljivo, a koliko ne? Da, činjenica je da je mnogo više onih koje nisu prihvatljive. Ali do čega dolazimo kada oformljavamo mišljenja prije posjedovanja bilo koje informacije o određenoj osobi? Do čega dolazimo kada stvorimo sliku u glavi prije nego uopće znamo i skicu te slike kakva zaista jeste? I do čega dolazimo kada posjedujemo priču bez ijedne riječi za koju smo potpuno sigurni da pripada upravo njoj? U današnjem društvu, predrasude i stereotipi često igraju značajnu ulogu u našim svakodnevnim interakcijama. Oni mogu biti nevidljive kočnice koje utječu na našu percepciju, ponašanje i stavove prema drugim ljudima. U Bosni i Hercegovini, ove nevidljive kočnice su posebno izražene, oblikujući način na koji se društvo razvija i funkcionira. "Predrasude i stereotipi su duboko ukorijenjeni u našem društvu, često proistekli iz nedostatka razumijevanja i nepoznavanja drugih kultura, religija i etničkih grupa. Oni mogu stvarati podjele i otežavati izgradnju inkluzivnog društva u kojem se svako pojedinac osjeća prihvaćeno i poštovano. Kroz ovaj rad, istražiti ćemo kako se predrasude i stereotipi manifestiraju u BiH. U početnoj fazi rada pobliže ću pojasniti pojmove koji će voditi glavnu ulogu u samom radu, kao što su predrasude, stereotipi, društvo i sl. Zatim ćemo vidjeti kako su predrasude i stereotipi velika kočnica u samom razvoju interkulturalizma te koje su osnovne sastavnice predrasuda kroz koje ćemo ih lakše raspoznati i uvidjeti njihovu ulogu u stvaranju mišljenja. Kroz ostatak rada ćemo se ponajviše bazirati na rodne uloge (rodne stereotipe) utjecaj na žene, žene i muški poslovi, prikaz žene kao kućanice te u vezi s tim vidjeti kolika kočnica koči "nježniji spol". Zatim ću se pomalo osvrnuti na etničku distance među Bosanskohercegovačkim društvom, kao i migrantsku krizu koja nas je zadesila prije par godina, kao i na umjetnost, te umjetnike u BiH koji su na meti predrasuda i stereotipa, te samim tim zbog nedostatka borbe same države i društva za isto, ukazuje se nemogućnost širenja i uspjeha u tom polju. Na posljertku rada ću dati svoja posljednja posmatranja na cjelokupno stanje u našoj Bosni i Hercegovini koje je kao što i sami vidimo nazaduje u nekim stvarima za ostalim državama upravo zbog, po mom mišljenju nedostatka znanja, a samim tim i povećanim predrasudama i stereotipima u raznim sferama našeg cjelokupnog društva.

POJMOVI:

Predrasude –pogrešne predstave, neosnovana preduvjerenja o drugim religijama i njihovim sljedbenicima poput onih koje slijede još od sv. Augustina, po kojima su Židovi uvijek bili i ostali “protivnici Crkve”, “krivci” za Isusovu smrt, kako su kršćani u (Africi, Aziji, Americi) kolonisti, kako je islam kao “ratnička religija”, širen “ognjem i mačem”, te je danas militantan. U predrasude bismo mogli uvrstiti i stajališta koja “svoju religiju ne smatraju ni na koji način problematičnom ili “društveno opasnom”, a oni “tuđu” zato što je drugačija, smatraju problematičnom, a ponekad i društveno opasnom. (Cvitković, 2005: 358)

Stereotipi – etimološki porijeklo vodi od riječi tip, što znači otisak, slika, uzor, uzorak, obrazac. Druga riječ stereo, prefix je koji se javlja u složenicama i znači čvrst, tvrd, jak, gust, tjelesni. Dakle, stereotip predstavlja neku vrstu “čvrstog otiska”, ustaljenog obrasca ponašanja, prototipa na kojeg slične svi pripadnici podređene grupe. On je nosilac, odnosno “marker”, najvažnijih grupnih osobina i crta tipičnih za određeni kolektivitet: zajednicu, rasu, religiju, naciju, etnicitet. (Davor, 2009: 39)

Društvo- skup pojedinaca ili skupina ljudi oblikovana suradnjom i komunikacijom, ali i različitostima i sukobima oko raspolaganja materijalnim i simboličkim dobrima, a na osnovi čega se izgrađuju zajednička pravila djelovanja, poduprta minimumom zajedničkih interesa i uvjerenja..Elementi društv. organizacije nisu prirodno dani ni nepromjenljivi, iako na osnovi instinktivnoga ponašanja postoje i u životinjskom svijetu. U nekih vrsta postoji čvrsta društv. hijerarhija koja uključuje povremene sukobe oko viših položaja u skupini. U najprimitivnijem obliku ljudskoga društva, koje je vremenski najduže trajalo prevladavali su odnosi jednakosti i mirne suradnje, dok su sukobi oko položaja bili rijetki, kao i upotreba nasilja. Razvoj društva u smjeru hijerarhijskih struktura i međugrupnih sukoba pokazuje da društv. djelovanje nije odsudno uvjetovano biogenetskim naslijeđem, nego svjesnom interakcijom među pojedincima i skupinama i njezinim značenjima, tj. vrijednostima i normama koje usmjeruju tu interakciju¹.

¹ (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16328> pristupljeno 16.06.2023.)

METODOLOŠKI OKVIR RADA:

Metodologija

Za potrebe ovog rada koristit će se naučne-istraživačke metode (i to metoda analize sadržaja odabrane literature, metoda generalizacije, metoda deskripcije, statistička metoda).

Cilj istraživanja:

Naučni cilj: Cilj istraživanja je dokazati da Bosna i Hercegovina ima nevidljive kočnice svog društva koje je potrebno ukloniti da bi se društvo „zdravije“ razvijalo. Te nevidljive kočnice se odnose na predrasude i stereotipe koje se nakaze na svim poljima društva, neovisno o dobu, spolu i ostalim karakteristikama.

Društveni cilj: Stereotipi i predrasude su teme koje danas zauzimaju mnogo prostora u svakodnevnom životu ljudi, cilj ovog istraživanja jeste utvrditi na koji način oni oblikuju čovjeka i društvo u njegovom totalitetu

Hipoteze

Hipoteza (H1) Predrasude i stereotipi predstavljaju ozbiljne kočnice u razvoju bosanskohercegovačkog društva.

Pomoćna hipoteza 1 (PH1): Društvo u razvoju se skoro svakodnevno susreće sa predrasudama i stereotipima koji su se duboko ukorijenili i smetaju razvoju društva

Pomoćna hipoteza 2 (PH2): Mlade generacije su sve više i više podložne utjecaju stereotipa i predrasuda u svom prosuđivanju društva, te u svom odnosu prema drugima i drugačijima ne vide problem

Pomoćna hipoteza 3 (PH3): Predrasude su mnogo češće negativne nego pozitivne, a najraširenije su predrasude prema pripadnicima različitih religija, etničkih i rasnih skupina, ali i prema pripadnicima različitih manjina

Obrazloženje

Ovaj istraživački rad će obraditi temu u vezi sa predrasudama i stereotipima u Bosni i Hercegovini i njenim posljedicama na BiH društvo. Rad će ponuditi do sada nedovoljno obrađenu temu iz aspekta naučno-istraživačkog rada te predstavljati sveobuhvatni tekst o predrasudama i stereotipima Bosne i Hercegovine i njihovoj ulozi na razvoj BiH društva. Kroz prikaz ovog rada uvidjet ćemo postojanje rasnih, dobrih i spolnih razlika u BiH društvu koje dovode do pojave prvenstveno predrasuda koje u daljem razvoju dovode do problema u razvoju samog društva.

RAZLOG ODABIRA TEME: Ovu temu sam izabrala kako bih ukazala na što veći problem današnjice koji se odnosi upravo na predrasude i stereotipe koji ponajviše, po mom mišljenju, proizlaze iz neznanja. Upravo neznanje je ono što je najopasnije i što može da dovede do propasti društva.

PREDRASUDE KAO PREPREKE RAZVOJU INTERKULTURALIZMA

Kako bi se u našem društvu što više razvijala interkulturalnost treba obratiti pažnju na mnoštvo faktora koji ometaju taj razvoj.

Interkulturalnost predstavlja važan faktor u našem društvu, stoga ga je vrlo važno održavati, a kako bi se interkulturalnost razvijala važno je i posvetiti se faktorima koji ometaju sam taj razvoj. Prije svega bi definirala interkulturalnost kao “ naziv za oblike znanstvenih istraživanja, izobrazbe, javnih politika prema useljenicima te poslovnih odnosa i komunikacija između tvrtki kojima se omogućuje razumijevanje i suradnja među pripadnicima različitih kultura i naroda i na taj način smanjuju ili uklanjaju predrasude i stereotipi o drugima. Glavno je polazište interkulturalizma relativističko: vrijednosti drugih kultura ne smiju se ocjenjivati prema mjerilima vlastite kulture. Otkrivanje katkada dubokih razlika u vjerovanjima, logičkome mišljenju i društvenim običajima ne mora i ne smije dovoditi do međusobnih nesporazuma i sukoba već do stvaranja niza zajedničkih vrijednosti i gledišta te tolerancije prema različitosti².

Predrasude su jedan od većih faktora koje sputavaju razvoj interkulturalnog društva. Da bismo se borili protiv predrasuda, potrebno je bliže upoznati se s ovim pojmom, utvrditi rasprostranjenost predrasuda u našem društvu i onda tek poduzeti konkretne mjere za suzbijanjem predrasuda.

Predrasude su unaprijed donesen sud o nekome ili nečemu. Često su temelj raznih oblika nepravednog ponašanja i diskriminacije prema onom na koga se odnose. Emocionalno su obojene i sprječavaju nas da ispravno procjenjujemo ljude, predmete i situacije.

„Stvaranje predrasuda je univerzalna ljudska osobina, što upućuje na njihovu korist u svakodnevnom životu svih ljudi. Nema sumnje da je u davnim vremenima, kad su ljudi još živjeli u špiljama i bili okruženi potencijalnim neprijateljima ili u najmanju ruku lovcima na isti plijen, brzo svrstavanje nepoznatih ljudi u grupu prijatelja ili neprijatelja bilo pitanje opstanka“ (Krizmanić, 2010, str. 83). Međutim, pogrešno širenje vlastitih negativnih iskustava može biti vrlo štetno. Ako je netko razvio stav da pripadnici određene grupe posjeduju određena obilježja, zbog nekog negativnog iskustva s pripadnicima te skupine, ta osoba može pretpostaviti da svi

² Hrvatska Enciklopedija (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27631>) Pristupljeno: 18.06.2023.

pripadnici te skupine imaju takva obilježja. Ljudi uglavnom nastoje pokazati negativne osjećaje prema ljudima koji pripadaju drugim skupinama, ali pokazuju pozitivne osjećaje prema ljudima koji pripadaju našoj posebnoj skupini. To se može razviti ne zbog mržnje, već zbog nedostatka znanja i povjerenja u druge skupine. Međutim, upoznavanje s objektom naše predrasude može nam pomoći da steknemo bolja znanja i dopustite nam da objektivno razmišljamo, a ne s predrasudama. Bacon je, prema podacima na mrežnim stranicama Hrvatske enciklopedije (2012), držao da postoje četiri vrste predrasuda: predrasude svojstvene čovjeku kao pripadniku 7 ljudske vrste (idoli plemena, idola tribus), predrasude svojstvene pojedincu zbog njegovih osobnih nedostataka što proistječu iz odgoja, navika i sl. (idoli špilje, idola specus), predrasude koje nastaju na osnovi jezika kao sredstva za sporazumijevanje, a vode u verbalizam i opća mjesta (idoli trga, idola fori) te predrasude do kojih dolazi zbog nekritična prihvaćanja dogmatskih teza različitih filozofa (idoli teatra, idola theatri). Prve dvije vrste predrasuda (plemena i špilje) držao je urođenima ljudskom duhu, a druge dvije vrste svojstvima koja se stječu u društvenom životu. I prvih i drugih predrasuda ljudi se mogu osloboditi ako odbace lažne autoritete i lažnu učenost te se potpuno oslone na iskustvo i promatranje pojava. Aronson i sur. (2005, str.460) definiraju predrasude kao: „neprijateljski ili negativan stav prema pripadnicima prepoznatljive grupe ljudi, koji se zasniva isključivo na njihovu članstvu u toj grupi, a sastoje se od spoznajne, emocionalne i ponašajne sastavnice.“

Emocionalnu komponentu čine naše emocije prema nekom objektu stava, kognitivnu komponentu čine misli i vjerovanja o objektu stava, a ponašajnu komponentu čine naše akcije i ponašanje prema objektu stava. 2.1.1. Emocionalna sastavnica predrasuda: Emocionalna sastavnica očituje se u samim predrasudama. Tehnički postoje pozitivne i negativne predrasude jer ljudi mogu imati pozitivne i negativne emocionalne reakcije prema nekom objektu. Kada imamo stav, imamo pozitivan ili negativan odnos prema nečemu, emocionalno jako obojen, te smo spremni ponašati se u skladu s tim stavom i on ima svoju kognitivnu (intelektualnu) zasnovanost (Aronson i sur., 2005).

2.1.2. Spoznajna sastavnica predrasuda: Spoznajna sastavnica predrasuda sam je sud o svojstvima objekta. Vrednovanje može biti pozitivno ili negativno tj. karakteristike objekta ocjenjuju se kao dobre ili loše, korisne ili štetne, poželjne ili nepoželjne.

2.1.3. Ponašajna sastavnica predrasuda: Predrasude su češće negativni stavovi, a oni vode određenim ponašanjima. Predrasuda može neku osobu učiniti sklonom da se ponaša ili na pozitivan ili na negativan način, budući da se to može pokazati kao davanje prednosti samome sebi ili vlastitoj grupi i kao pokušaj da se naškodi drugoj grupi. Ponašanje koje proizlazi iz predrasudnih stavova može poprimiti raznolike oblike koji rezultiraju različitim stupnjevima nepravednih postupaka. Pozitivan stav uključuje namjeru da se objekt stava podrži, zaštiti, a negativan da se izbjegne, napadne. U slučaju predrasuda to ponašanje se zove diskriminacija (Aronson i sur.,2005). Oblikovanje stavova i ponašanja odvija se u međudjelovanju skupnih normi i naslijeđene psihičke strukture. Skupni pritisak je ponekad toliko jak da mu podliježemo zanemarujući pritom temeljne društvene vrijednosti. Međutim jedini put mijenjanja stavova i predrasuda je edukacija o ljudskim vrijednostima.

2.2. Teorije o nastanku i razvoju predrasuda: Postoje različite teorije o nastanku i razvoju predrasuda. Ipak svim teorijama zajedničko je da društveno okruženje u najvećoj mjeri utječe na razvoj predrasuda. Osoba koja je pod utjecajem predrasuda ne može spoznati prave kvalitete neke pojave, pojedinca ili skupine ljudi. Takva osoba veoma teško odstupa od svojih uvjerenja koja su neosnovana ili zasnovana na neprimjerenj generalizaciji. Uzroci predrasuda su raznovrsni. Aronson i sur.(2005) navode da su istraživanja pokazala da postoje četiri glavna načina koja utječu na nastajanje predrasuda i diskriminacija: način na koji mislimo, način na koji pripisujemo značenje, način na koji raspodjeljujemo resurse i način na koji se konformiramo.

1. Način na koji mislimo - prvo objašnjenje uzroka predrasuda i diskriminacija odnosi se na način na koji mislimo tj. na socijalnu kogniciju. Ovdje se podrazumijeva da su predrasude popratna pojava ljudskog načina procesiranja i organiziranja informacija.

2. Način na koji pripisujemo značenje -drugo objašnjenje uzroka predrasuda i diskriminacija odnosi se na način na koji pripisujemo značenje tj. na pristranost u atribuciji tj. objašnjenju. Ljudi često pribjegavaju zaključku da je ponašanje osobe posljedica nekog aspekta njene ličnosti, pri čemu zanemaruju aspekt situacije. Znači, kada su ljudi pristrani u objašnjavanju dolazi do predrasuda i diskriminacije.

3. Način na koji raspodjeljujemo resurse -treće objašnjenje uzroka predrasuda i diskriminacija odnosi se na način na koji raspoređujemo resurse tj. na teoriju realnog konflikta. Ovdje se govori o natjecanju kao izvoru sukoba i predrasuda. Ljudi se natječu za posjedovanje rijetkih resursa, za

političku moć i za društveni status. Prema teoriji realnog sukoba ograničeni resursi vode sukobu među grupama i rezultiraju predrasudama i diskriminacijom. Iz toga slijedi da se predrasude pojačavaju u teškim vremenima i kada postoji sukob oko nedjeljivih ciljeva.

4. Način na koji se konformiramo-četvrto objašnjenje uzroka predrasuda i diskriminacija odnosi se na način na koji se konformiramo tj. na normativna pravila. Konformizam je promjena ponašanja i uvjerenja kao posljedica stvarnog ili zamišljenog pritiska grupe. On je dio društvenog života te se konformiramo kako bi stekli informacije ili kako bismo bili prihvaćeni. Norme su vjerovanja u društvu o tome što je prikladno, prihvatljivo i dopušteno te značajno variraju između kultura. Prema tome, ako se čitava kultura pridržava normi i vrijednosti nejednakosti, djeca će ih usvojiti i nastaviti održavati, sve dok se ne susretnu s drugačijim normama.

Osobine ličnosti iz kojih proizlaze predrasude, prema Sablić (2014), su: rigidno pridržavanje konvencionalnih vrednota, podređivanje idealiziranom autoritetu , spremnost na okrivljavanje i kažnjavanje ljudi koji se suprotstavljaju konvencionalnim normama ponašanja , otpor prema subjektivnosti, osjetljivosti i mašti , praznovjerje , osjećaj strahovanja prema moći , destruktivnost i cinizam.

Stereotipi kao prepreke razvoju interkulturalizma

Kad generaliziramo o skupini ljudi, kao što to činimo opisujući neku kulturu, suočavamo se s pitanjem stereotipa. Iskrivljena stajališta prema drugim kulturama mogu biti rezultat stvaranja stereotipa, dodjeljivanje čitavog niza generaliziranih osobina pojedincima na temelju njihove pripadnosti određenoj kulturnoj ili društvenoj skupini. Stereotipi se odnose na uvriježene načine razmišljanja o određenim pojavama ili ljudima.

.Pojmovno određenje stereotipa Pojam stereotip (grč. stereos = čvrst, ukočen; typos = znak ili lik) se originalno odnosi na štamparsku matricu koja se, jednom načinjena, teško može mijenjati. U kontekst društvenih nauka ga je prvi uveo 1922. godine novinar Walter Lippman koji je i autor prve, jako slikovite definicije: „Stereotipi su slike u našim glavama“ (Simić, 1988). Poznata Allportova knjiga „The Nature of Prejudice“ (1954) daje prvu složenu i utjecajnu analizu sa psihološkog stajališta koja je bila prethodnica nizu različitih teorija koja su nastojale objasniti fenomen stereotipa. Mišljenje koje iznosi Allport je da stereotipi olakšavaju opažaču odgovaranje na potencijalno kompleksno socijalno okruženje, da ljudi neizbježno kategoriziraju objekte i ljude u svom svijetu te da su stoga predrasude potpuno normalne. Dakle, jednako kako ljudi kategoriziraju namještaj u stolove i stolice, pa stavljaju piće na jedne a sjedaju na druge, tako i ljudi kategoriziraju jedni druge u vlastite i vanjske grupe, voleći jedne a mrzeći druge (Allport, 1954). „Stereotipi su vjerovanja o zajedničkim osobinama i ponašanju svih pripadnika neke grupe. Stereotipi se najčešće smatraju negativnima, jer su uvijek jako pojednostavljena i osiromašena slika članova neke grupe. Kada koristimo stereotipe za obilježavanje neke grupe ljudi, mi zanemarujemo individualne razlike koje među njima postoje i sve izjednačavamo s jednim obilježjem koje čini sadržaj stereotipa“ (Krizmanić, 2010, str.81). Stereotipi već na samom početku smanjuju količinu informacija koje je potrebno znati o nekoj osobi jer služe kao svojevrsna membrana kroz koju propuštamo samo određene informacije i, na neki način, vidimo samo ono što želimo vidjeti, dok velikoj količini informacija ne pridajemo pozornost. Stereotipi su najčešće korisni budući da pojednostavljuju složenu socijalnu okolinu, utječu na procesiranje informacija i donošenje odluka, omogućuju nam da nove podražaje procesiramo na temelju ranijih (relevantnih) informacije, olakšavaju nam procesiranje nejasnih informacija (procesiramo ih u skladu sa stereotipom) i općenito organiziraju naše znanje i vjerovanja o socijalnim grupama. Međutim, stereotipi su štetni ako generaliziramo određena obilježja na sve

pripadnike određene skupine, ako pojedince procjenjujemo u skladu sa stereotipom ili ako utječu na procjenu nečije izvedbe. U tom slučaju, oni su nepravedni, neadaptivni i mogu dovesti do predrasuda i diskriminacije (Aronson i sur., 2005). Bennet (1998) stereotipe dovodi u vezu sa sklonošću prema prebrzim generalizacijama kulturnih obilježja. On razlikuje pozitivne (kada prihvaćamo različitost) i negativne (kada odbijamo različitost) kulturne stereotipe i ističe da su oni sastavni dio procesa kulturne interakcije tijekom kojega dolazi do uspoređivanja kulturnih obilježja, pri čemu se javljaju i prepreke u interkulturalnoj komunikaciji. Stereotipi su često u osnovici predrasuda, negativni stavovi prema svim ili većini članova neke grupe. „Stereotipi prema različitim grupama mogu se vrlo lako pretvoriti u predrasude, čiji je utjecaj na ponašanje pojedinca daleko snažniji od utjecaja stereotipa, pa stoga predrasude vrlo često dovode do diskriminacije pripadnika različitih grupa“ (Krizmanić, 2010, str. 82). Kako i zašto ljudi oblikuju stereotipe? Učimo stereotipe od roditelja (naših prvih i najutjecajnijih učitelja), zatim od drugih (npr. vršnjaka) i medija. Drugo objašnjenje za oblikovanje stereotipa dolazi od istraživanja kognitivne psihologije o procesu kategorizacije. Ljudi vole, žele te moraju kategorizirati svijet, kako društveni tako i fizički, u poželjne male skupine. „Važno je naglasiti da stereotipiziranje nije nužno emocionalno i da ne vodi nužno namjernom zlostavljanju. Stereotipiziranje je, često samo način kojim pojednostavljujemo svoj pogled na svijet i svi to radimo u određenom stupnju“ (Aronson i sur., 2005, str.461). Stvaranje stereotipa temelji se na: pojednostavljenju , pretjerivanju ili iskrivljavanju , generalizaciji , predstavljanju kulturalnih atributa kao 'prirodnih'. Svaki čovjek osim svog osobnog identiteta ima i socijalni identitet koji je najviše obilježen kulturom koja podrazumijeva pripadnost i ponašanje čega najčešće čovjek nije ni svjestan ili svoj kulturni svijet vidi pozitivno zbog subjektivnog gledanja na svoj kulturni svijet. Svatko tko susreće pripadnike druge kulture, više je ili manje ispunjen stereotipima, bilo onim pozitivnima ili negativnima. Stereotipi upravljaju našim ponašanjem prema pojedinoj skupini ljudi.

Najčešći objekti stereotipa:

„Stereotipima se izražavaju raznolika zamišljena ili stvarna svojstva ljudi različitog porijekla, obrazovanja, dobi, religijske ili etničke pripadnosti, socioekonomskog statusa, zanimanja. Stereotipi postoje prema svim skupinama ljudi koje se po nečem razlikuju od ostalih, a nastaju na temelju nekog zajedničkog obilježja koje može biti i uobičajeno, normalno i većinsko. Lakše je stvoriti stereotipe kada postoji jasno vidljivo i dosljedni atributi koji se lako prepoznaju“

(Krizmanić, 2010, str.81). Najčešći stereotipi su na vjerskoj, nacionalnoj, rasnoj ili spolnoj orijentaciji. Iako stereotipi mogu biti i pozitivni, uglavnom se koriste oni negativni. U većini kultura javljaju se stereotipi uz određenu spolnu grupu i podrazumijevaju čitav niz karakteristika, bilo fizičkih bilo psihičkih, koje tu grupu opisuju i određuju. Tako, na primjer, priroda stereotipa vezanih za muški spol karakterizira pripadnike ovog spola kao agresivnije, bezosjećajnije, neovisnije, objektivnije, dominantnije i aktivnije od pripadnika drugog spola. Žene su pasivnije, pričljivije, nježnije i osjećajnije. Sociološka istraživanja su pokazala da rodni stereotipi snažno utječu na interpretaciju muškog i ženskog ponašanja. Čest je slučaj da se isto ponašanje kod muškaraca i žena tumači na potpuno različite načine. Istraživanja su općenito pokazale da se, na primjer, dostignuća jednog muškarca najčešće pripisuju njegovoj sposobnosti, dok se u slučaju žene pripisuju njezinom naporu ili sreći. Na osnovi fizičkih i psihičkih karakteristika kao posljedica određenog spola, kreiraju se tzv. društvene uloge koje za sobom povlače i niz stereotipiziranih radnji i ponašanja.

Budući da sam jedna od njih, bazirat ću se na mlade u BiH kod kojih je sve veći trend porast delikvencije, koji dovodi do stvaranja predrasuda o njima koji ih kasnije košta pronalaska posla te bolje budućnosti u našoj državi.

Najvažniji institucionalni oblici borbe protiv stereotipa i predrasuda
Institucionalni oblici borbe protiv stereotipa i predrasuda u BIH

Bosni i Hercegovini postoji niz institucionalnih oblika borbe protiv stereotipa i predrasuda.:

1. Zakoni o zabrani diskriminacije štite građane od nepravednog tretmana na temelju različitih kategorija, kao što su spol, etnička pripadnost ili vjeroispovijest. Ovi zakoni osiguravaju da svi imaju jednake prilike i prava. Jedan od ključnih zakona je Zakon o zabrani diskriminacije, koji ima za cilj zaštititi građane od svih oblika diskriminacije na osnovu rase, vjere, nacionalne pripadnosti, spola, seksualne orijentacije i drugih karakteristika. Ovaj

zakon pruža okvir za zaštitu prava i promoviranje jednakosti svih građana u Bosni i Hercegovini

Prva 3 člana zakona:

Član 1. (Predmet Zakona) (1) Ovim zakonom uspostavlja se okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim licima u Bosni i Hercegovini i uređuje sistem zaštite od diskriminacije. (2) U skladu sa Ustavom Bosne i Hercegovine i međunarodnim standardima koji se odnose na ljudska prava i osnovne slobode, ovim zakonom utvrđuju se odgovornosti i obaveze zakonodavne, sudske i izvršne vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i pravnih lica i pojedinaca koji vrše javna ovlaštenja (u daljnjem tekstu: nadležne institucije Bosne i Hercegovine), da svojim djelovanjem omoguće zaštitu, promoviranje i stvaranje uslova za jednako postupanje.

Član 2. (Diskriminacija) (1) Diskriminacijom će se, u smislu ovog zakona, smatrati svako različito postupanje uključujući svako isključivanje, ograničavanje ili davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovu njihove rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditet, starosna dob, nacionalnog ili socijalnog porijekla, veze s nacionalnom manjinom, političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, članstva u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanja, društvenog položaja i spola, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života. (2) Zabrana diskriminacije primjenjuje se na sve javne organe kao i na sva fizička ili pravna lica, i u javnom i u privatnom sektoru, u svim oblastima, a naročito: zaposlenja, članstva u profesionalnim organizacijama, obrazovanja, obuke, stanovanja, zdravstva, socijalne zaštite, dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima, te obavljanja privrednih aktivnosti i javnih usluga.

Član 3. (Oblici diskriminacije) (1) Neposredna diskriminacija je svako različito postupanje po osnovama određenim članom 2. ovog zakona, odnosno svako djelovanje ili propuštanje djelovanja kada je neko lice ili grupa lica dovedena ili je bila ili bi mogla biti dovedena u nepovoljniji položaj za razliku od nekog drugog lica ili grupe lica u sličnim situacijama. (2)

Posredna diskriminacija podrazumijeva svaku situaciju u kojoj, naizgled neutralna odredba, kriterij ili praksa, ima ili bi imala učinak dovođenja nekog lica ili grupe lica u odnosu na osnove definirane u članu 2. stavu (1) ovog Zakona u nepovoljan ili manje povoljan položaj u odnosu na druga lica.³

Škola:

Škola je najorganiziranija institucija specijalizirana za odgoj i obrazovanje mladih, predstavlja zajedno s vršnjačkim grupama bitan izvor sekundarne socijalizacije (Miloš, 2021). Škole nude brojne mogućnosti mladima jer su jedino mjesto gdje mogu steći nove životne vještine i iskustva. Uključivanje mladih u radnu snagu za njih je iskustvo učenja jer će učiti o poslovima i mogućnostima koje su im na raspolaganju te mogu vidjeti da nisu ograničeni na jedan put jer nakon diplomiranja postoji mnogo puteva naprijed. Zadatak škole nije samo da obrazuje, mladi se u školi odgajaju kako bi stekli kvalitetne radne navike i brojne druge sposobnosti, međutim uprkos mnogim pozitivnim funkcijama škole postoje istraživanja koja dokazuju povezanost između delikventnog ponašanja i školskih neuspjeha (Miloš, 2021). Osposobljavanje da postanu dio radne snage zapravo podstiče mlade ljude da shvate da mogu otkriti više mogućnosti koje su im dostupne, bilo da se radi o stažiranju, poslu ili napredovanju do visokog obrazovanja. Budući da mladi provode više vremena u školi možemo doći do zaključka da itekako postoji povezanost između akademskog neuspjeha i kriminala. Danas je sve više primjera gdje djeca uznemiravaju druge učenike i nastavnike, potom sve je više djece koja ponavlja razred, imaju slabe ocjene, vladanja i drugo. Autorica Miloš ističe sljedeće faktore koji doprinose pojavi delinkvencije: razvijanja radnih navika, nedostatak adekvatno osposobljenih nastavnika, pridržavanje zastarjelih učenja u 34 nastavi, konformizam prema preživjelim standardima koji se suprotstavljaju novim idejama, favoriziranje učenika viših slojeva i nepravilni međuljudski odnosi (Miloš, 2021). Neki od mladih koji svakodnevno dolaze u školu usmjereni su na obrazovanje i spremni su biti što uspješniji u društvu, dok neki mladi ljudi dolaze u školu samo da bi sudjelovali u lošim aktivnostima. Dakle, mladi dolaze u školu iz različitih razloga ali problem nastaje kada maloljetni delinkvent ovdje donese svoje loše ponašanje, a postoji mnogo razloga zašto djeca u našim školama postaju loši učenici. Većina uzroka počinje kod kuće, na primjer siromaštvo može imati

³ <https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-zabrani-diskriminacije-u-BiH.pdf> pristupljeno 25.11.2023.

veliki utjecaj na djecu i ponašanje. Siromaštvo znači da porodici nedostaju osnovni resursi o kojima normalna i funkcionalna porodica ovisi za opstanak. Druga djeca u boljoj odjeći i obući mogu biti važnija osobama koje to ne posjeduju, samim tim dolazi se u situaciju gdje djeca mogu izazivati ili posramiti drugu djecu bez osnovnih potreština. Za mlade ljude izlaganje takvim negativnim ponašanjima u školskom okruženju može biti razoran izazov.

Obrazovni programi igraju važnu ulogu u promicanju tolerancije i razumijevanja. Mnoge škole u Bosni i Hercegovini provode edukativne aktivnosti koje podučavaju djecu o važnosti poštovanja različitosti i suzbijanju stereotipa. Ovi programi pomažu u stvaranju inkluzivnog okruženja i osnaživanju mladih da budu otvoreni i prihvaćajući prema drugima. U Bosni i Hercegovini postoji nekoliko obrazovnih programa koji se bave prevencijom stereotipa i predrasuda. Na primjer, neke škole i obrazovne institucije provode edukativne projekte i radionice s ciljem podizanja svijesti o važnosti tolerancije, razumijevanja i poštovanja različitosti. Ovi programi obuhvaćaju teme poput međukulturalnog dijaloga, ljudskih prava i inkluzivnog obrazovanja. Osim toga, postoje i nevladine organizacije koje se bave obrazovanjem i osnaživanjem mladih u pogledu prevencije stereotipa i predrasuda. Ti programi igraju važnu ulogu u promicanju inkluzivnog društva i stvaranju pozitivnih promjena u Bosni i Hercegovini.

3. Kampanje osvješćivanja također su ključni dio borbe protiv stereotipa i predrasuda. U Bosni i Hercegovini se provode različite kampanje osvješćivanja protiv predrasuda i stereotipa. Na primjer, kampanje kao što su "Nije sve crno-bijelo" Kampanja "Nije sve crno-bijelo" je jedna od značajnih inicijativa u Bosni i Hercegovini koja se bavi suzbijanjem predrasuda i stereotipa. Ova kampanja se fokusira na promoviranje razumijevanja, prihvatanja i poštovanja različitosti među ljudima. Koristeći različite medije i poruke, kampanja nastoji osvijestiti ljude o štetnosti predrasuda i potaknuti ih da razmišljaju izvan stereotipa. Cilj je stvoriti inkluzivno društvo u kojem se cijene individualnosti i gdje se svako može osjećati prihvaćeno. Kampanja "Nije sve crno-bijelo" je inspirativan podsjetnik da svijet nije jednostavno podijeljen na crno i bijelo, već je bogat različitostima koje nas obogaćuju. Kampanja "Budi promjena" ima za cilj podizanje svijesti o važnosti prihvatanja različitosti i suzbijanja predrasuda. Kampanja "Budi promjena" je globalna inicijativa koja potiče ljude da prepoznaju svoju moć da utječu na svijet oko sebe. Cilj kampanje

je inspirirati ljude da preuzmu aktivnu ulogu u stvaranju pozitivnih promjena u svojim zajednicama, društvu i svijetu. Kampanja promovira ideju da čak i male akcije mogu imati veliki utjecaj. Kroz podizanje svijesti, edukaciju i poticanje na djelovanje, "Budi promjena" želi stvoriti bolje mjesto za sve nas. Ove kampanje koriste različite medije i platforme, kao što su televizija, društvene mreže i javni prostor, kako bi doprle do što većeg broja ljudi i promovirale poruke tolerancije, razumijevanja i jednakosti.

4. Organizacije civilnog društva često organiziraju kampanje koje promiču pozitivne vrijednosti kao što su jednakost, razumijevanje i suživot. Ove kampanje koriste različite medije i događaje kako bi doprle do šire javnosti i potaknule promjenu stavova i ponašanja. Sve ove inicijative zajedno rade na stvaranju društva koje je otvoreno, inkluzivno i poštuje različitosti. Važno je da se nastavi raditi na ovim područjima kako bi se prevladali stereotipi i predrasude i izgradilo društvo u kojem svi mogu živjeti u miru i ravnopravnosti.

Također, vrijedno je spomenuti da postoji nekoliko organizacija civilnog društva u Bosni i Hercegovini koje se bave pitanjima stereotipa i predrasuda. Ove organizacije rade na podizanju svijesti, pružaju podršku žrtvama diskriminacije i promiču pozitivne promjene u društvu. Njihov rad je od velike važnosti u borbi protiv stereotipa i predrasuda i stvaranju inkluzivnog društva za sve.

Pored institucionalnih i obrazovnih inicijativa, postoji i veliki broj nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini koje se bave promicanjem jednakosti i suzbijanjem stereotipa i predrasuda. Ove organizacije provode različite projekte i aktivnosti, kao što su radionice, kampanje i javne tribine, s ciljem podizanja svijesti o važnosti uvažavanja različitosti i izgradnje inkluzivnog društva. Njihov rad je ključan u stvaranju pozitivnih promjena i unapređenju društva u Bosni i Hercegovini.

5. Medij, proctor koji sadržajno popunjavaju masovni mediji danas, velikim je svojim dijelom okrenut djeci i mladima tačnije zadaća medija danas je izražena u stvaranju sadržaja kojem je svrha da sugeriše mladima da su određeni načini ponašanja i izgleda „normalni“ (Burić, 2010). Društveni mediji kako pozitivno tako i negativno utiču na mlade, jedna od negativnih strana je cyberbullying, koje je danas vrlo često na internetu. „Nasilje putem interneta definira se kao

agresivno i namjerno ponašanje usmjereno na pojedince ili grupu putem interneta koje se ponavlja, a usmjereno je prema pojedincima koji se ne mogu lako obraniti“ (Batori i Ćurlin, 2020: 104). Cyberbullying je u osnovi tiranska baza elektroničke komunikacije, najčešće slanje prijetećih poruka. Na društvenim mrežama postoje i video zapisi koji prikazuju nasilje koji mogu utjecati na ponašanje adolescenata. Gledajući nasilje djeca i mladi postaju agresivniji, njihova ponašanja se mijenjaju, njihovi umovi postaju nesigurniji, a to u konačnici može utjecati na njihov društveni život. Još jedan negativan utjecaj stranica društvenih mreža na mlađu generaciju je taj što te stranice nemaju strogu zaštitu privatnosti te se mnogo ličnih podataka dijeli javno. Najčešće posljedice doživljavanja i činjena nasilja putem interneta navode se: anksioznost, depresija, socijalna izolacija, uznemirenost nakon korištenja računara ili mobitela, manjak samopoštovanja, lošiji školski uspjeh te narušeno zdravlje te kao najekstremnija posljedica pojavljuje se suicid (Batori i Ćurlin, 2020). Mediji imaju već dugo ulogu da utiču na to kako ljudi konstruiraju i percipiraju svijet, to jeste na to kako ljudi oblikuju svoje misli, najčešće na to kako se osjećaju prema nekome. Mladi su na različite načine zastupljeni u medijima na temelju karakteristika i osobnosti, mediji su oblikovani tako da javnosti i društvu plasiraju ideologiju određenih mladih ili kulturu mladih. Kada mediji predstavljaju kulturu mladih u medijima, promiču različitost i konformizam, ali većinom konformizam prevladava.

Jedan od velikih kočnica u BiH je po mom mišljenju predrasuda o drugom i drugačijem, koji se u ovom trenutku ogleda na druge nacionalnosti.

Multikulturalizam nacionalista

“opisuje društva koja se sastoje od više kulturoloških skupina unutar kojih je prisutan sutivor ali ne postoji interakcija”

Ako se pitamo da li toga postoji u BiH svakako bi odgovor glasio naravno da postoji, te da se on može ogledati u nekim čak banalnim primjerima. Imamo primjere u nevladinim sektorima, školstvu, sportu, mediju i u mnogim sferama naše svakodnevnice. Postoje činjenice koje se odnose na “miješane” zajednice, a naročito Mostar u Hercegovini ili Travnik u Bosni. Kada bolje sagledamo te gradove možemo vrlo lako zaključiti da ne postoji adekvatna interakcija. U ta dva grada se čak tačno zna koja ih granica dijeli jedna od drugih, što je po mom mišljenju jako velika kočnica razvoja društva, koja će kočiti društvo sve dok ne pobijedi animazitet prema “drugačijem”

Bez obzira što je prošlo čak više od 20 godina od završetka rata na prostoru bivše Jugoslavije svaka od republika dobila je svoju samostalnost sa željom za razvojem nacionalnog prozvuka osim BiH, ona je još uvijek podjeljena na dva entiteta i Brčko district. U tako podijeljenoj zemlji žive tri naroda (Bošnjaci, Srbi i Hrvati). Moram naglasiti da ovdje politika svakodnevno (svjesno ili nesvjesno) širi nacionalizam i tako spriječava zdrav razvoj društva. Imamo primjer neprizavanja krivice za genocid. Paradoks ovih prostora je da oni koji su doveli do raspada Jugoslavije danas se trebaju pokloniti žrtvama svojih genocidnih politika budući da su, nakon 20 godina opet na vlasti.

Predrasude mladih u BiH o “drugom i drugačijem”

Iako se ne poznaju ili nikada nisu putovali u drugi entitet, mnogi mladi u BiH gaje mnoge predrasude o pripadnicima drugih etničkih zajednica. No usprkos tomu, netrpeljivost je ipak mnogo manja nego što se pretpostavlja. Autor tvrdi da doživljaj "onog drugog" u BiH danas funkcionira na dvije odvojene razine, kolektivnom i osobnom.

Npr. kada je riječ o kolektivnom, srednjoškolci iz Banja Luke i srednjoškolci hrvatske nacionalnosti iz Mostara, Bošnjake opisuju kao podmukle, primitivne, nekulturne, ali i gostoljubive.

S druge strane, na osobnoj razini je mnogo manje tenzija. Kada se to spusti na odnos mladih licem u lice stvari su pozitivnije i opuštenije. Negativni stereotipi nisu spriječili ove iste mlade da na temelju fotografija (ispod kojih piše ime i prezime) pripadnice bošnjačke nacionalnosti ocijene kao najljepše.

Osvrćući se na brojna istraživanja koja se bave socijalnim stavovima i međuetničkim distancama, profesor Mladen Miroslavljević, stručnjak za pitanja javnog mnijenja kaže kako treba biti vrlo oprezan prilikom tumačenja rezultata.

„Ne bih volio da se izvlače parcijalni zaključci zato što su možda atraktivni. Fizički izgled je jedno, ali je vrlo zanimljivo ako nakon toga pitate ispitanika da li bi stupio u brak s tom ženom. To otvara drugi niz pitanja“.

Puhalo vjeruje da su i pored negativnih predrasuda koje dominiraju u njegovom istraživanju, ovi podaci ohrabrujući jer tim mladim ljudima, dok percipiraju svoje vršnjake nacionalnost nije važna. Smatra da ovakvo stanje političarima ne ide u korist.

„Da sam ja političar u BiH, rekao bih da moramo pojačati kvarenje omladine jer ovo ne valja. Ali se postavlja pitanje što se još može pokvariti. Ako pogledate školski sustav, medije i službenu politiku, dominantan je stav da smo 'mi' najbolji a 'oni' zli i da nam rade o glavi“.

Kada „osobni“ stav prerasta u „kolektivni“?

Kako i zašto osobni stav, koji je često neutralan, preraste u kolektivni kojim dominiraju negativni stavovi? Objašnjenje daje sarajevski sociolog Dino Abazović: „Iskustva svakodnevnog života se uglavnom ne primjenjuju na grupne kategorije, jer nitko nema mogućnost komunicirati sa svakim pojedincem iz grupe. Lakše je prihvatiti kolektivni, zajednički stav. Sociolozi često govore kako je nacija zamišljena zajednica i vizija onog što odgovara našoj slici nas samih ali i ostalih. Svakodnevni život je nešto sasvim drugo“.

To potvrđuje i dvadesetogodišnji student Danijel iz Banjaluke koji kaže da je prošlo vrijeme kada se gledalo tko je tko u BiH. „U vezi sam već tri godine s djevojkom druge nacionalnosti. Imam i dosta prijatelja Bošnjaka koje sam upoznao baveći se sportom, oni su iz Bihaća, Sarajeva,

Zenice... to je najnormalnija stvar“. Maturantica banjalučke Tehnološke škole, Jovana, misli drugačije. Nikada nije boravila u Federaciji BiH i smatra da se tamo ne bi osjećala ugodno jer, kako kaže, ona tamo ne pripada. U brak ili vezu s Hrvatom ili Bošnjakom se ne bi upustila. „Velike su te razlike među ljudima, drugačiji su običaji i sve. Nisam za to“.

Paradoksalni stavovi

Ovaj posljednji stav, Đorđe Tomić asistent na Fakultetu političkih nauka (FPN) u Banja Luci opisuje kao paradoksalan i kaže da je takvih primjera mnogo. To se jedino može promijeniti, kako kaže, putovanjima i međusobnim upoznavanjem. „Riječ je o stečenim predodžbama. Gdje su to oni bili u gostima, i gdje su vidjeli te razlike? Da li su ikada vidjeli uživo obitelj druge nacionalnosti za zajedničkim ručkom, da li su išli na studentsku razmjenu?“

“Jovana - Ne bih se udala za Bošnjaka ili Hrvata”

Jedno ranije istraživanje iz 2012. koje su proveli studenti FPN-a govori da mladi iz Republike Srpske u velikom postotku pripadnike drugih etničkih zajednica doživljavaju kao prijateljske i ravnopravne. Isti ispitanici su se u tom istraživanju sa preko 75% izjasnili da RS u budućnosti vide kao samostalnu državu.

Govoreći o istraživanjima javnog mnijenja, bilo da se radi o etničkim predrasudama ili nečemu drugom, Tomić ističe da je ispitivanje stavova jedan od najtežih zadataka u društvenim znanostima i da svako istraživanje ima određene nedostatke. Mnogo toga ovisi od načina na koji se postave pitanja u anketama.

„Kada pogledate splet mišljenja različitih ispitanika u različitim situacijama, vrlo je teško to statistički izraziti a da dobijete nešto opipljivo. Određene sociološke škole govore čak o nemogućnosti pravog istraživanja, ostala je upamćena i ta krilatica po kojoj javno mnijenje zapravo ne postoji“, zaključuje Tomić.⁴

⁴ <https://www.dw.com/hr/predrasude-me%C4%91u-mladima-u-bih-jo%C5%A1-uvijek-%C5%BEive/a-16897690>) pristupljeno 25.7.2023.

Rodni stereotipi, utjecaj na žene

Stvaranje stereotipa ovisi o znanju, iskustvu, okruženju i socijalnim normama. Rodni stereotipi se odnose na povezivanje određenih osobina s pojedincima ili grupama isključivo na temelju njihova spola i roda. Opasnost rodni stereotipa nalazi se u činjenici da su se razvijali u skladu s razvitkom društva, zbog čega su duboko ukorijenjeni u ljudsku podsvijest te su dio nesvjesnih, automatskih procesa. Iako rodni stereotipi imaju štetne posljedice na oba spola, tradicionalni patrijarhat je uzrokovao štetnije učinke za žene nego muškarce. Stereotipi o ženama najčešće se odnose na njihov izgled, submisivnost i podređen položaj u društvu s obzirom na muškarce. Razvoj masovnih medija značajno je utjecao na širenje stereotipa općenito, a samim time i stereotipa o ženama, ponajviše zbog svojeg globalnog dosega i velike brzine odašiljanja informacija. S obzirom na važnost medija i ubrzan razvoj tehnologije, mediji danas imaju veliki kredibilitet, a samim time i ogroman utjecaj na javno mnijenje. U svakom slučaju, činjenica da su mediji industrija koja se temelji na profitu otežava uklanjanje stereotipnih poruka iz medija s obzirom na to da stereotipi vrlo često povećavaju prodaju određenog proizvoda ili sadržaja. Unatoč tome, prošlo stoljeće donijelo je važne promjene u položaju žena u društvu, a te promjene moraju se i mogu nastaviti razvijati.

Prikaz žena kao kućanica

Sve do sredine devetnaestog stoljeća uloga žena kao majki, kućanica i poslušnih supruga bila je potpuno očekivana i prirodna. Dapače, muškarci su imali kontrolu nad ženama te su imali pravo kažnjavati svoje supruge u slučaju da su prekršile nametnuta pravila. Situacija se počela mijenjati razvojem feminizma te su žene 1919. godine prvi put dobile određena prava, od kojih je najvažnije pravo glasanja i određena doza autonomije (Drucker, 2018). Naravno, u teoriji je to bilo tako, ali u stvarnosti je ljudima trebalo puno više vremena da prihvate novonastala pravila – muškarcima da shvate žene kao ravnopravne, a ženama da se priviknu na mogućnost donošenja odluka. Iz toga se krajem dvadesetog stoljeća razvio drugi val feminizma, u kojem su žene zahtijevale ukidanje diskriminacije i ravnopravnost u poslovnom okruženju, što se tada odnosilo na veću mogućnost zaposlenja (Drucker, 2018). O tada do danas se situacija izmijenila pa je razvijanje poslovnih karijera kod žena uobičajena praksa. Štoviše, velik broj žena odlučuje se na

razvijanje karijere umjesto majčinstva. Velik je broj slučajeva u kojima se žene zapošljavaju uz razvijanje obitelji, pri čemu dolazi do potrebe za usklađivanjem obaveza povezanih s kućanstvom i obitelji s poslovnim ambicijama.

Na poslijetku ,dopustilo im se da obavljaju poslove koje su tradicionalno obavljali muškarci, ali pri tome se i dalje očekuje da same obavljaju gotovo sve obaveze koje su imale prije. S jedne strane se od muškaraca rijetko očekuje da se sami angažiraju što se tiče ikakvih kućanskih poslova te je i dalje česta situacija da muškarac ne zna pripremiti ručak. S druge strane, vrlo je poznata fraza „nika d se nećeš udati“ koju se govori djevojkama ako ne znaju kuhati. Štetnost takvog odnosa u obitelji je višestruka jer i djeca uče takvo ponašanje i prenose ga dalje. Točnije, ako dječak kod kuće vidi da je samo majka ta koja priprema obroke i čisti kuću dok otac gleda televiziju poslije posla, mislit će da je takvo ponašanje normalno i uobičajeno te će u budućnosti očekivati isto od svoje supruge. Također, ako se kćer potiče da nauči kuhati, a sina iste obitelji ne, on će misliti da to ni nije njegova obaveza te se neće ni truditi naučiti. Upravo se na taj način stereotipi najbrže šire i stvaraju najdublje korijene u našem mozgu jer se razvijaju od malena i postaju nam navika.

Predrasude u BiH, žene i “muški” poslovi

Bosanskohercegovačko društvo opterećeno je mnogobrojnim predrasudama. Osjećaju ih pripadnici različitih vjerskih i nacionalnih manjina, osobe slabijeg socijalnog statusa, a spolna/rodna ravnopravnost pojam je koji za sada postoji samo na papiru. Stereotipna podjela na muško-ženske poslove ukorijenjena je među svim generacijama, ali danas joj nekolicina uspješno prkosi.

Ana Pranjić iz Tuzle uspješna je arhitektica. Pri izboru svog zanimanja, kroz roditelje, imala je i muški i ženski uzor. Danas se često bori s predrasudama jer ovim poslom još uvijek vladaju muškarci.

„Na svom primjeru sam naučila da se samo treba konstantno dokazivati, svaku priliku maksimalno iskoristiti, dati od sebe sve najbolje, pokazati svojim primjerom da se može boriti protiv tih predrasuda, ne osvrutati se na takve komentare, ne dati da oni poljuljaju samopouzdanje ili da vam čak naruše koncentraciju koja nam je potrebna za posao.“

Žena u vojsci, policiji, kirurgiji, ili žena koja vozi taksi, u bh. društvu još uvijek izaziva začuđene poglede i sumnje da posao može biti dobro obavljen ako ga ne obavlja muškarac. Vildana Džekman iz Fondacije Cure tvrdi da je upravo to razlog zbog kojeg se žene rjeđe usuđuju na obavljanje posla koji nije tipičan za žene.

„Imate veoma mali broj žena koje se bave isključivo 'muškim' poslovima. I ako razgovarate s njima, sigurno će vam reći da im je potrebno mnogo hrabrosti.“

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini usvojen je 2003., a dopunjen 2009. godine. Njime se jamči jednakost spolova u svim sferama društva, uključujući, ali ne ograničavajući se, na obrazovanje, ekonomiju, zapošljavanje i rad, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, sport, kulturu, javni život i medije.

Sustav ne dozvoljava bavljanje određenim zanimanjima

Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine i entitetski gender centri prate i ispituju povrede ovog Zakona. Adnan Kadribašić, stručni savjetnik Agencije, kaže da se većina pritužbi koja dolazi u Agenciju odnosi na žene.

„Sve tri institucije su sada primile nekih 40 pojedinačnih predstavki godišnje, i uglavnom su osobe ženskog spola podnosile te predstavke. Većina tih predstavki se odnosila na kršenje prava

iz radnog odnosa, gdje smo primijetili da su poslodavci i drugi uposlenici muškog spola bez principa jednakog postupanja prema osobama ženskog spola.“

Prema podacima Instituta za razvoj mladih Kult, Bosna i Hercegovina je zemlja u kojoj 47,2 posto žena, djevojaka i djevojčica koje imaju više od 15 godina, svakodnevno proživljava nasilje ukoliko se usude pomiješati muške i ženske poslove. Kako navodi Kadribašić, neke poslove im nije dozvoljavao ili još uvijek ne dozvoljava obavljati sustav.

„U zakonu o policijskim službenicima bila je jedna pretpostavka, jedan kriterij kod ocjenjivanja, koji je onemogućavao policijske službenice da napreduju u karijeri ukoliko su koristile porodijsko odsustvo. Mi smo preemitirali izmjene i dopune tih zakona i taj problem diskriminacije bi uskoro trebao biti izbrisan. Isto tako smo ispitivali i imamo podatak da je u Zakonu o radu ženama zabranjen rad pod zemljom, što je također diskriminacija.“

Prema istraživanjima koja je radila Agencija, žene su uspješne u mnogim zanimanjima, ali teže dolaze do rukovodećih pozicija, objašnjava Kadribašić.

„Istraživanje o položaju žena na rukovodećim mjestima u državnoj upravi pokazalo je da su žene pretežno zaposlene kao državne službenice, one su ravnopravno zastupljene do recimo nivoa srednjeg menadžmenta, nakon čega prevaga odlazi na stranu muškaraca i oni dominiraju na rukovodećim pozicijama.“

U zanimanjima za koja se smatra da ih podjednako dobro obavljaju i muškarci i žene, muškarci su često bolje plaćeni, napominje Vildana Džekman iz Fondacije Cure.

„Mnoge žene se suočavaju s određenim stepenom diskriminacije iz razloga što nisu jednako tretirane kao njihove muške kolege, od same raspodjele poslova pa do stepena primanja koje one primaju.“

Duboko je ukorijenjeno i mišljenje da su određeni poslovi isključivo ženski: odgajivačica, učiteljica, kozmetičarka itd. Stereotip da je frizerski zanat žensko zanimanje godinama ruši Elvir Bajrić, predsjednik Saveza frizera Bosne i Hercegovine.

„Dovodili su mi kući i doktora ovog i inženjera onog, govorili: 'Pa vidi ovog, vidi onog'. Ali, jednostavno, moja je ljubav pobijedila. A okolina je, naravno, reagovala čudno. U mom naselju su svi govorili: 'Joj, vidi ga, šta ćeš ti, koga ćeš ti šišati'.“

Stereotipi o rodnoj predodređenosti za neka zanimanja nastaju u najranijoj dobi, najčešće u obitelji, tvrdi Džekman.

„Od malih nogu nas uče da to nije lijepo da to radiš, to isključivo treba da rade muškarci, nije lijepo da ti treniraš fudbal, bolje za tebe da ti budeš balerina, da ne pitaju nas šta ustvari dječak ili djevojčica želi da radi. Tako je u potpunosti neprimjereno da jedan dječak bude baletan, a s druge strane, da jedna žena bude vozačica kamiona.“

Patrijarhalne stavove bh. društva zasigurno neće izmijeniti valjane zakonske odredbe. Društvo bi odgojem mladih generacija i dopuštanjem izbora zanimanja možda i moglo uzvratiti šamar granicama koje im se postavljaju na osnovu spola u kojem su rođeni.⁵

Zbog količine predrasuda i stereotipa u BiH, Ministarstvo za ljudska prava izdalo je preporuku za medije koje ću da prenesem u cijelosti:

“ Imajući u vidu kontinuirano objavljivanje sadržaja u štampanim i elektronskim medijima u kojima su evidentni rodni stereotipi, mizogini i seksistički elementi, Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, na osnovu člana

⁵ Žene i muški poslovi
(<https://www.slobodnaevropa.org/a/25328446.html>) pristupljeno: 25.07.2023.

26.(a) Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 32/10), a u skladu sa Rezolucijom 1751 (2010) Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope „Suzbijanje seksističkih stereotipa u medijima“, donijela je sljedeću:

Preporuka u vezi rodni stereotipa i seksističkih stavova i jezika u medijima BIH:

“Svaka javna osoba mora biti svjesna da snosi odgovornost za riječi izgovorene ili objavljene u javnom prostoru. Mediji su naročito izloženi očima i prosudbi javnosti i kao takvi, trebaju postavljati standarde i pomoći kreiranju takvog društvenog okruženja u kojem se vrijeđanje bilo koga po bilo kojoj osnovi treba osuditi a ne smije prihvatiti kao standard koji treba slijediti.

Seksizam u medijskoj areni je učinkovito sredstvo za pridobijanje pažnje čitalačke publike jer se temelji na nečemu što je javnosti blisko, na što su naučeni kroz svakodnevni stereotipni prikaz žena i njihovih rodni uloga u medijima i ostaloj društvenoj praksi. Umjesto da se uspoređuju po kvalifikacijama, iskustvu ili sposobnostima, o ženama – a naročito ženama u politici ili javnom životu – uglavnom se govori na osnovu njihovog izgleda, „uticaja“ njihovog bračnog druga ili slično.

Spol osobe je najlakši poligon za etiketiranje, prozivanje i kritiziranje. Razlog leži u činjenici da su žene najčešće žrtve seksizma i rodni stereotipa u svim područjima javnog djelovanja. Za promjenu postojećeg stanja biće neophodno da što više ljudi, pojedinačno ili grupno, osuđuje seksizam i spolne stereotipe, da ih ne perpetuiraju i tako osnažuje, već da traže promjene i stvarnu ravnopravnost spolova.

Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH („Službeni glasnik BiH“, broj 32/10) u članu 21. stav (2) je utvrđena zabrana javnog prikazivanja i predstavljanja bilo koje osobe na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način, s obzirom na spol. Ova zabrana je utemeljena u svim međunarodnim sporazumima u oblasti ljudskih prava, a posebno u UN Konvenciji o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i osnovnim slobodama koje čine sastavni dio pravnog sistema BiH.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Ministarstva za ljudska prava BiH i izbjeglice u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH i sa Rezolucijom 1751 (2010) Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope „Suzbijanje seksističkih stereotipa u medijima“ poziva medije da tekstove ne temelje na rodno uvjetovanim predrasudama i stereotipima na osnovu

spola, bračnog i porodičnog statusa i spolne orijentacije te da ne koriste seksizam, odnosno vrijeđanje i omalovažavanje osoba na osnovu spola.

Rodni stereotipi i predrasude su osnovni uzrok svih oblika diskriminacije na osnovu spola, uključujući i seksualno uznemiravanje, uznemiravanje na osnovu spola, nasilje na osnovu spola i nasilja u porodici i zločine počinjene iz mržnje. Mediji se pozivaju da prikazuju žene i muškarce, dječake i djevojčice bez rodni stereotipa i predrasuda, uključujući i stereotipe i predrasude koje su vezane za ostale lične karakteristike kao što su boja kože, državljanstvo, etničko porijeklo, vjera, pripadnost nacionalnoj manjini, seksualna orijentacija, političko i drugo uvjerenje i slično. Posljedice korištenja rodni stereotipa i predrasuda, seksizma i mizoginije u medijima su, pored ostalog, uređeni Kodeksom o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija Regulatorne agencije za komunikacije Bosne i Hercegovine i Kodeksom za štampu i online medije BiH Vijeća za štampu.

Za korištenje rodni stereotipa i predrasuda, seksizma i mizoginije u medijima moguće je pokretanje građanske, prekršajne i krivične odgovornosti u ovisnosti od posljedice koju ima. Ova odgovornost je utvrđena Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, Zakonom o zabrani diskriminacije te krivičnim zakonima u BiH.

Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH poziva medije u Bosni i Hercegovini –

- da kroz razvoj svojih profesionalnih standarda ustanove mjere koje bi spriječile reprodukciju rodni stereotipa i predrasuda u svom radu,
- da razvijaju svijest novinara i novinarki kroz njihovo profesionalno usavršavanje kako bi se uključila dimenzija rodne ravnopravnosti u novinarstvo i medije,
- da teže ka uravnoteženijem predstavljanju žena u medijima,
- da se uzdrže od reprodukcije rodni stereotipa i predrasuda, seksizma, mizoginije i govora mržnje u svom radu,
- da se uzdrže od javnog prikazivanja i predstavljanja bilo koje osobe na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način, s obzirom na spol

Apelujemo na medije da budu naš saveznik u društvenoj borbi protiv seksizma i rodni stereotipa. Javni mediji se moraju jasno odrediti prema seksizmu i rodni stereotipima, osuđivati ih, čak i kada dolazi iz njihovih vlastitih redova i od njihovih uposlenih.”⁶

⁶ Preporuka medijima, dostupno na: (<https://arsbih.gov.ba/preporuka-medijima/>) pristupljeno: 27.07.2023.

Da su stereotipi i predrasude problem u BIH koji se hitno treba riješiti shvatili su i u UNICEF-u

“UNICEF i partneri organizovali obuku za obrazovne profesionalce u Unsko-sanskom kantonu: Kako prepoznati i umanjiti stereotipe, predrasude i diskriminaciju u školama?

“Ukupno 50 nastavnika/ca, učitelja/ica i pedagoga iz škola sa područja Unsko-sanskog kantona učestvovalo je u višednevnom edukativnom programu a u fokusu je bilo prepoznavanje i mehanizmi borbe protiv predrasuda, stereotipa i diskriminacije. Edukaciju u Bihaću organizirali su UNICEF u Bosni i Hercegovini i organizacija Save the Children u saradnji sa Ministarstvom obrazovanja Unsko-sanskog kantona, a uz finansijsku podršku Evropske unije.

Iako iza sebe ima brojne edukacije, treninge i višedecenijsko iskustvo u obrazovanju Nermina Delić, nastavnica u OŠ „Harmani 2“ u Bihaću kaže da joj je i ova radionica bila od velike koristi i da joj je iznova pokazala da uvijek ima prostora da radi na sebi.

„Zaista i onda kada nam se čini da poznajemo sami sebe, ovakve radionice nam pokažu da uvijek ima prostora za nešto novo i rad na sebi. Pitanje identiteta je veoma složeno pitanje i mi smo kroz ove praktične radionice imali priliku da naučimo nešto novo i da ta nova znanja i vještine poneseemo u svoje učionice. Općenito možemo da to koristimo kroz život, da razmišljamo o sebi i drugom na jedan drugačiji način. Često nismo ni svjesni da nosimo u sebi neke stereotipe koji vode do predrasuda a kasnije možda i do nekih neprihvatljivih oblika ponašanja. Imali smo odlične trenere i ova radionica samo je ukazala na neke probleme i otvorila pitanja o kojima možda ranije nismo razmišljali,“ kazala je Delić.

Sličnog je mišljenja i Emina Mujić, asistentica u nastavi u OŠ „Stijena“ u Cazinu. „U društvu u kojem se svakodnevno susrećemo sa predrasudama i diskriminacijom ova radionica je nama nastavnicima od velike koristi, jer smo naučili kako da na jedan lakši način prepoznamo ovakav vid ponašanja u učionici ali i u svakodnevnom životu“, naglašava Mujić. „Društvena pravda“ jako je bitna tema za kreiranje odgovarajućeg i sigurnog okruženja za djecu iz ranjivih skupina, kojih u Bosni i Hercegovini ima jako puno. U Unsko-sanskom kantonu posebno je značajna zbog aktuelne migratske krize i povećanog priliva izbjeglica, migranta i tražilaca azila.

„Jako je bitno da se nastavnici/ce, učitelji/ce, i pedagozi osvijeste o temama vezanim za društvenu pravdu, jer će oni u svojim školama na djecu prenositi ove vrijednosti i stvarati građane budućih društava. Cilj je osposobiti osoblje škola da u sebi, i svojim okruženjima, prepoznaju predrasude, stereotipna i diskriminatorna ponašanja, te da se bore protiv njih“, kaže Amila Madžak, saradnica za obrazovanje u UNICEF-u. Iako potpuno iskorijenjivanje predrasuda, stereotipa i diskriminacije, po bilo kom osnovu, nije moguće niti u puno uređenijim državama od Bosne i Hercegovine, ipak je moguće podići svijest i smanjiti ove negativne oblike ponašanja u društvu, istaknuto je ovom prilikom.

„Samim tim što pasivno usvajamo stereotipe i predrasude, neophodna je senzibilizacija nastavnog kadra koji će ih prepoznavati. Ako nemamo kvalitetan obrazovni kadar, ne možemo ni očekivati da će takvo ponašanje biti primijećeno. S druge strane, neko trpi posljedice predrasudnih akcija od strane društva ili pojedinaca. Ja znam da nismo zadovoljni sa društvenom pravdom u ovom kontekstu u našoj državi, u našem kantonu, niti bilo gdje, ali nastavnici su oni koji mogu to promijeniti. Pogotovo je bitna njihova institucionalna uloga jer oni mogu govoriti u ime onih koji trpe posljedice svog stanja koje nisu izabrali“, ističe Šejla Bjelopoljak, docentica na Pedagoškom fakultetu u Bihaću i trenerica za društvenu pravdu.

Belmana Trivunić, direktorica OŠ „Harmani 1“ ocijenila je ovaj trening itekako značajnim za obrazovne ustanove na području USK, ali i da bi isti trebalo organizirati i za uposlenike mnogih drugih institucija i ustanova.

„Jako je važna ova edukacija za obrazovni sistem i za nastavnike, no preporučujem ovakav vid edukacije za sve nivoe i u svim oblastima, ne samo za obrazovanje, nego i organe uprave i vlasti svih nivoa jer mnogi bi sebe mogli prepoznati u ovim elementima šta znači u stvari predrasuda, stereotip, odnosno diskriminacija, jer smo društvo jako podložno svemu tome u svakodnevom životu“, zaključuje Trivunić.⁷

⁷ Edukacija protiv predrasuda i stereotipa, dostupno na: <https://www.unicef.org/bih/pri%C4%8De/edukacija-protiv-predrasuda-i-stereotipa>) pristupljeno; 28.07.2023.

Suzbijanje diskriminacije nacionalnih manjina i grubog kršenja prava djece

Na uličnoj akciji u Istočnom Sarajevu policajke i policajci građanima su dijelili letke s ciljem razbijanja predrasuda i stereotipa prema Romkinjama i Romima

Predstavnice Udruženja “Mreža žena MUP RS-PC WPON” u saradnji sa Policijskom upravom Istočno Sarajevo u ponedjeljak 12. avgusta građankama i građanima su podijelili letke u okviru kampanje “Zaustavimo prosjačenje-suzbijanje diskriminacije nacionalnih manjina i grubog kršenja prava djece” u sklopu Projekta “Dijalog za budućnost” koji implementiraju UNDP, UNICEF i UNESCO u partnerstvu sa Predsjedništvom BiH.

“Kampanjom smo obuhvatili kadete Policijske akademije Banja Luka, studente Fakulteta bezbjednosti, pripremili i odštampali brošure za pripadnike MUP-a RS, a današnjom akcijom podjele letaka želimo podići svijest građana na veći nivo kada je u pitanju zaštita Roma i romske djece. Cilj kampanje je da se ljudi upoznaju i sa istorijom i tradicijom Romskog naroda. Policijski službenici svakodnevno rade sa svim kategorijama stanovništva pa tako i sa Romskim stanovništvom, a imamo i dodatne obuke gdje se policija usavršava”, kazala je članica “Mreže žena MUP RS” Dijana Ivanović-Simeunović.

Kroz akciju i letke posebna pažnja skrenuta je na problem prosjačenja, te činjenicu da su zlostavljanje i iskorištavanje djece za prosjačenje krivična djela čije sprečavanje su moralna i zakonska obaveza svakog pojedinca. Jedan od ciljeva informativnog letka, rečeno je, jeste da one koji ga pročitaju navede i na razmišljanje o predrasudama i stereotipima prema Romkinjama i Romima koji dovode do najtežih oblika diskriminacije i stigmatizacije cijele romske zajednice.⁸

⁸ Suzbijanje diskriminacije nacionalnih manjina i grubog kršenja prava djece (2019), dostupno na : <https://www.unicef.org/bih/pri%C4%8De/suzbijanje-diskriminacije-nacionalnih-manjina-i-grubog-kr%C5%A1enja-prava-djece> pristupljeno ... 28.07.2023.

Etnička distance i (auto) stereotipi građana Bosne i Hercegovine

Prvo bih definirala pojam etnička distance, a zatim predrasuda prema Rotu.

“pojam etničke distance je nastao u Sjedinjenim Američkim Državama, ali je danas teško naći radove o ovoj temu u zemljama zapadne demokratije. Jedno od mogućih objašnjenja leži u tome da je sam pojam “etničkog” pomalo zaboravljen u zapadnoj Evropi i SAD, a da se pojam nacije vezuje za mjesto rođenja i boravka (dakle za državljanstvo), a ne, kako je to slučaj sa istočnom i južnom Evropom, sa mitovima, kulturom, pa čak i jezikom predaka (Gelner, 1997). Na našim prostorima je, baš kao i u cijeloj istočnoj Evropi, pitanje etničke distance veoma aktuelno. U socijalnoj psihologiji pojam predrasuda predstavlja vrstu stava koji je “logični neosnovan, uporno održavan i izrazitim emocijama praćen odnos prema različitim objektima” (Rot, 1989). Ovakvi stavovi odnosno predrasude mogu biti i pozitivni i negativni, a mogu se odnositi na različite objekte: narode, društvene pojave itd. Ipak, predrasude najčešće predstavljaju negativan odnos prema nekome. Najčešće proučavane, u socijalnoj psihologiji, jesu etničke predrasude. Definišu se kao “nesklonosti prema određenim grupama, zasnovane na pogrešnoj i promjeni teško pristupačnoj generalizaciji” (Rot, 1989). Kao njihove bitne karakteristike ističu se: logička neosnovanost, otpornost prema mijenjanju, uključivanje neprijateljskih osjećanja i akcija i neopravdana generalizacija. Pošto predrasude predstavljaju vrstu stavova, predrasude imaju i sve njihove karakteristike.

Etnički stereotipi:

Nacionalne i etničke predrasude manifestuju se u etničkim stereotipijama. Živeći u nacionalnim državama i osjećajući se pripadnicima određene nacije, a okruženi drugim nacionalnim državama i pripadnicima drugih država, mi nužno formiramo shvatanja o drugim narodima. U stvari, predrasude prema drugim narodima uključuju osnovne tri funkcije: kognitivnu, emocionalnu i konativnu. Kognitivnu čine, prije svega, shvatanja o karakteristikama neke nacije. Te su karakterizacije redovno uprošćene i krute, i stoga se nazivaju stereotipijama ili etničkim stereotipijama (Rot, 1989). Etničke stereotipije se definišu kao “kognitivne komponente odnosa prema pojedinim narodima, i to takav dio kognitivnog odnosa koji karakteriše relativno

uprošćeno i rigidno shvatanje o karakteristikama pojedinih naroda” (Rot, 1989). One su rigidne i teško promjenljive jer su zasićene emocijama. Tamo gdje se pridaju pozitivne osobine nalazimo pozitivan emotivni odnos i spremnost da se preduzme akcija u korist onih kojim pripadaju osobine, tj. javlja se i pozitivan konativan odnos. Tamo gdje u slici o narodima prevladaju negativni atributi negativan je i emotivni odnos i postoji spremnost ka preduzimanju neprijateljskih akata. U tom slučaju se radi o etničkim predrasudama. Osim ovoga, stereotipije karakteriše i proširenost. Veliki dio pripadnika jednog naroda ima uprošćene i rigidne slike o mnogim drugim narodima, o onima sa kojima imaju dodira i o jedva poznatim narodima. Mogu se razlikovati dva shvatanja o prirodi stereotipije. Jedno ih izjednačava sa predrasudama ili u njima vidi izvor predrasuda. Drugo shvatanje je ono koje među ostalima zastupa i Asch (prema Rotu, 1989), a po kome su stereotipije na osnovu iskustva o pojedinim narodima izvedeni zaključci o njihovim osobinama. One mogu biti pogrešne kao i sve generalizacije. O stereotipijama se govori onda kada se takva pogrešna shvatanja uporno održavaju, nasuprot podacima i činjenicama. Zato se ne može prihvatiti da su negativne etničke stereotipije samo pogrešne generalizacije, nego je nužno smatrati ih psihičkim pojavama povezanim sa predrasudama.

Istraživanje etničkih stereotipa u regionu

U diplomskom radu (Alačov, 1991) Srbi Hrvate opažaju kao kulturne 42%, ne vole druge narode 22%, hvalisave 21%, čiste 20%, inteligentne 19%, sebične 18%, podmukle 15%, vrijedne 14%. Slovence Srbi opisuju kao kulturne 50%, vrijedne 41%, inteligentne 33%, čiste 32%, sebične 19%, složne i zatvorene 12%. Crnogorcima pripisuju da su: lijeni 56%, hrabri 30%, hvalisavi 30%, složni 24%, gostoljubivi 22%, laktaši 14%, grubi 11%. Makedonci su veseli 39%, miroljubivi 31%, gostoljubivi 31%, iskreni 21%, vrijedni 18% i zaostali 13%. Muslimani se opisuju kao zaostali 26%, zatvoreni 22%, složni 17%, podmukli 16%, gostoljubivi 15%, nagli i ne vole druge narode 13%, miroljubivi i čisti 11%. Albance su opisali kao: ne vole druge narode 54%, zaostali 51%, podmukli 31%, zatvoreni 33%, grubi 20%, složni 20% i nagli 16%. Istraživanje rađeno 2001. na uzorku od 148 studenata psihologije banjalučkog i sarajevskog

univerziteta (Turjačanin i sar., 2002) pokazalo je da se bošnjački (iz Sarajeva) i srpski (iz Banje Luke) ispitanici slažu u velikoj mjeri u pogledu stereotipnih slika drugih naroda (Romi, Italijani, Nijemci), dok međusobno sebe opisuju izrazito negativnim atributima. Za banjalučke ispitanike Bošnjaci su religiozni, nacionalisti, konzervativni, nazadni, fanatični, dok su za sarajevske ispitanike Srbi nacionalisti, agresivni, ratoborni, nemilosrdni i okrutni.

Dobijeni rezultati u istraživanju etničke distance i stereotipa u Bosni i Hercegovini pokazuju da Hrvati, Bošnjaci i Srbi najviše prihvataju odnose s pripadnicima sopstvenog naroda, o kojem imaju i nabolje mišljenje. Možemo reći da su ovakvi rezultati bili i očekivani, posebno ako imamo u vidu ranija istraživanja. Kod pripadnika svih triju naroda etnička distanca prema drugim narodima raste s porastom bliskosti ponuđenih odnosa. Do odstupanja dolazi samo kod dva ponuđena odnosa: “Da se družim s njim kao s prijateljem” i “Da primi krv ako je ugrožen život nekom od članova moje porodice”. Ovi rezultati su u skladu s ranijim istraživanjima jer prijateljstvo s nekim podrazumijeva potpunu kontrolu nad tom interakcijom i mogućnost njenog prestanka u svakom trenutku. Takođe moramo imati na umu i to da u “normalnim” vremenima čovjek bira prijatelje s kojim dijeli slične stavove i vrijednosti da bi oni postali manje važni u ekstremnim situacijama (rat, etnička netrpeljivost i dr.). Iako je veliki procenat pripadnika svih triju naroda izjavio da su spremni da prime krv od pripadnika drugih naroda u slučaju da im je ugrožen život, možemo vidjeti da jedan dio ispitanika u trenutku istraživanja ne bi na to pristao. Ovo se naročito odnosi na pripadnike romskog naroda. Ostaje otvoreno pitanje da li se ovakvi stavovi mogu nazvati rasističkim. Rezultati dobijeni među Bošnjacima pokazuju da oni najviše prihvataju Hrvate, a potom Srbe. Važno je naglasiti da je etnička distanca Bošnjaka prema drugim narodima povećana u odnosu na 2002. godinu. Teško je reći zbog čega je to tako, ali možemo pretpostaviti da je politička nestabilnost umnogome uticala na povećanje distance. Pripadnici srpskog naroda najviše prihvataju ponuđene odnose s Hrvatima, a potom s Bošnjacima. Etnička distanca Srba prema pripadnicima druga dva naroda je povećana u odnosu na 2002. godinu. Uzrok tome je svakako politička radikalizacija u proteklih tri-četiri godine, priča o ustavnim promjenama i strah Srba za opstanak Republike Srpske. Iako su malobrojni i ne zauzimaju važne položaje u državi, niti su učestvovali u ratu, Rome se kao narod najviše odbacuje. Stereotipi i predrasude koje ih prate su još uvijek toliko jaki da potiru i ratno

neprijateljstvo između Hrvata, Bošnjaka i Srba. S druge strane, Hrvati su najpoželjniji narod i za Bošnjake i za Srbe.

Od predrasude do nasilja

Najčešći motivi zbog kojih su počinjena krivična djela iz mržnje su etnička, nacionalna, politička, rasna ili religijska pripadnost, jezik, invaliditet, rodni identitet, spol, seksualna orijentacija, društveni status itd. U najčešće mete napada spadaju manjine poput Roma, povratničkih zajednica i LGBT osoba. Mete napada često su vjerski i sakralni objekti, dakle imovina vjerskih zajednica u Bosni i Hercegovini.

Predrasude su duboko ukorijenjene

Bosna i Hercegovina je država koja u svom zakonodavstvu djelimično posjeduje odredbe kojima se kažnjavaju krivična djela počinjenja iz mržnje. Pa, iako zakoni postoje, broj krivičnih djela ove vrste se ne smanjuje, naprotiv ona su sve brojnija. Poseban problem kod ovih djela predstavlja strah koji se širi unutar one grupe prema kojoj je nasilje učinjeno, što ima višestruke posljedice.

"Ova djela dešavaju se posvuda, nijedno društvo nije otporno na posljedice predrasuda i netrpeljivosti. Pojedina krivična djela počinjena iz mržnje nose sjeme mogućih sukoba, s obzirom na to da mogu eskalirati, kako u broju, tako i u stepenu nasilja", navodi se u priručniku "Razumijevanje krivičnih djela počinjenih iz mržnje" u izdanju Ureda OSCE-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR).

U Godišnjem izvještaju o pojavama diskriminacije u BiH za 2012. godinu u Odjelu za eliminaciju svih oblika diskriminacije Institucije ombudsmena zaprimljeno je 257 žalbi, od kojih je uspješno riješeno 126. U "Vodiču za procesuiranje krivičnih djela počinjenih iz mržnje u Bosni

i Hercegovini” navodi se da poseban problem predstavlja i to što će se počinitelj bilo kojeg krivičnog djela u našoj zemlji, ukoliko je u potpunosti ili djelimično bio motiviran predrasudom ili mržnjom, teže kazniti nego u slučaju kada je djelo počinio iz nekog drugog motiva. “OSCE” i Centar za društvena istraživanja “Analitika” u 2014. godini zabilježili su 163 incidenta (krivičnih djela) počinjena iz mržnje.

"Bh. društvo je bremenito predrasudama i diskriminacijom. Ne smijemo ovdje zaboraviti spomenuti i stereotipe koji su uvijek povezani s predrasudama, a svemu tome doprinosi i patrijarhalni model koji je još uvijek dominantan u našem društvu. Sve to pridonosi tome da su predrasude duboko ukorijenjene, a kasnije mogu dovesti i do nasilja prema određenim grupama", kaže za Diskriminacija.ba Vildana Džekman, aktivistkinja i feministkinja Fondacije "Cure".

"Nažalost, naše društvo je vrlo usporeno društvo, da ne kažem zadržto, i vrlo tradicionalno kad je u pitanju napredak, novi život, odnosno generalno kad su u pitanju promjene u društvu. Predrasude koje su motiv za krivična djela počinjena iz mržnje su samo dokaz da bosanskohercegovački narodi ne žele promjene, ne žele shvatiti da moramo ići naprijed, a ne unazad kao što činimo već godinama. Svi smo na neki način osjetili diskriminaciju na svojoj koži, pa ipak narod koliko god da je diskriminiran toliko je i diskriminirao. Hoću da kažem da nema dovoljno razumijevanja, da su predrasude tu i da se ne mijenjaju, a kao što znate predrasude i stereotipi su psihološki problem našeg naroda, za koje nemamo jasno objašnjenje. Ljudi, inače, zauzimaju stav o nečemu, a da pritom uopće ne znaju zašto to rade. Problem je jasno vidljiv i treba mijenjati ponašanja i proširiti vidike", mišljenja je Meliha Hadžihasanović, magistrica komunikologije koja prati oblast ljudskih prava i socijalne pravde u društvu. Hadžihasanović dodaje da živimo u zemlji zakona koji se ne poštivaju i gdje opstaju oni najjači. Zbog toga su krivična djela počinjena iz mržnje sve češća i to se mora što prije rješavati.

I žene su diskriminirane zbog predrasuda

"BiH nikad nije imala ženu članicu Predsjedništva, nije imala predsjednicu Vijeća ministara BiH, niti je imala predsjednicu na čelu ijedne relevantne stranke. Politika je bila i ostala muška stvar", stoji u knjizi "Žene i politički život u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini (1995-2015)", autorica Arijane Aganović, Edite Miftari i Marine Veličković.

Žene, tvrde autorice, ne samo da su bile ignorirane na početku rata, za vrijeme sklapanja i ugovaranja Dejtonskog mirovnog sporazuma, već su one i dan-danas vrlo često u potpunosti isključene iz političkog života i procesa donošenja odluka.

"Samo kada su u pitanju žene, pojava diskriminacije i segregacije je ogromna. Iako je donesen Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH, žene su zbog predrasuda, posebno diskriminirane u političkoj sferi gdje se ne dopušta ženama mogućnost napretka do većih rukovodećih pozicija. U svemu ovom su nejednaka i radna prava gdje žene nisu isto plaćene kao muškarci, a obavljaju isti posao. Također, postavlja se pitanje da li žena vrijedi isto npr. u Sarajevu i Zenici jer su i zakoni potpuno drukčiji. Žene su zanemarene i u Ustavu BiH kao najvišem pravnom aktu jedne države, a sve to dovodi do njihove nevidljivosti u društvu i jednu vrstu zatvorenosti. Tu su, također, i žene sa sela koje na neki način doživljaju dvostruku diskriminaciju i nasilje, jer su im onemogućene čak i informacije", tvrdi Vildana Džekman iz Fondacije "Cure", navodeći da još uvijek nemamo dovoljno razvijenu strategiju za borbu protiv krivičnih djela počinjenih iz mržnje, a za to postoji više razloga.

"Koliko mi je poznato ne postoji čak ni besplatna pravna zaštita kada je u pitanju diskriminacija prema ženama. Mnoge od njih zbog toga ne prijavljuju i ne vode sudske postupke protiv odgovornih. Malo je i pozitivnih primjera gdje je neko dokazao pred sudom diskriminaciju", napominje Džekman.

Potrebna svobuhvatna edukacija

Primjer predrasude i diskriminacije kojem je nedavno svjedočila Meliha Hadžihasanović možda najbolje govori o tome koliko je potrebno da se ubrza edukacija različitih državnih službenika. Naime, na graničnoj kontroli između Republike Hrvatske i Slovenije, kako priča Hadžihasanović svjedočila je diskriminaciji prema jednoj ženi samo zbog toga što je nosila maramu.

"Granična policija bila je vrlo neprofesionalna i imala je predrasudu prema običnoj marami. Imala sam priliku porazgovarati s tom gospođom koja dolazi iz manjeg mjesta pokraj Donjeg Vakufa i ta žena je tradicionalno vaspitana i živjela je cijeli život u tradicionalnoj, patrijarhalnoj porodici. Njena šamija, kako ona to kaže, je kao 'kapa' koja je čuva od najveće balkanske bolesti, a to je promaja", kaže Hadžihasanović objašnjavajući da su, između ostalog i mediji učinili da ljudi imaju predrasude prema nacionalnim manjinama, odnosno prema onima koji su drugačiji. Mediji često plasiraju samo ono što je skandalozno i bombastično, a upravo su oni ti koji usmjeravaju i profiliraju cijeli svijet.

"Uposlenici sudova i policije morali bi proći nekoliko neophodnih edukacija kada su u pitanju krivična djela počinjena iz mržnje, posebno kada se to odnosi na pripadnike marginaliziranih grupa. Oni moraju znati kako se ponašati u takvim situacijama i kako trebaju primjenjivati zakone. Također, u svemu mora postojati i određena doza senzibiliteta prema žrtvama određenih napada, napominje Vildana Džekman, aktivistkinja i feministkinja Fondacije "Cure".

"Obrazovanje je ključ uspjeha. Trebamo proširiti vidike, prihvatiti sebe i početi od sebe – to je najbolji način da se uvidi da smo svi različiti, ali da svi težimo ka jednom, a to je harmoniji, lijepom životu i pravdi. Naravno, moramo početi od novih generacija, a istovremeno obrazovati

sebe i druge. Ovo je globalan problem i moramo na vrijeme reagirati", zaključuje Hadžihasanović.⁹

Migrantska kriza u BiH i nastanak predrasuda

Migrantska kriza u Bosni Hercegovini počela je početkom 2018. godine, a prema službenim podacima Službe za poslove sa strancima trenutno u prihvatnim centrima u BiH smješteno je više od šest hiljada migranta. Najveći teret u našoj zemlji, nosi Unsko-sanski kanton zbog blizine sa EU granicom. Početkom 2018. godine istaknuto je da je od 2016. godine broj migranata u BiH u stalnom porastu, a već u februaru 2018. godine svi postojeći smještajni kapaciteti, kao i Azilantski centar Delijaš u blizini Sarajeva, ali Imigracioni centar u Istočnom Sarajevu, bili su skoro u potpunosti popunjeni. U proljeće 2018. godine pojavili su se i novi problemi poput većeg priliva migranata u Unsko-sanskom kantonu što je dovelo i do protesta građana Bihaća, ali i odluke da se pojača policijski nadzor u gradu. U međuvremenu se javio problem i u Sarajevu, kada je veća grupa migranata boravila dvije sedmice u parku u centru grada, zbog čega je došlo do njihovog premještanja u Prihvatni centar Salakovac kod Mostara. Sličan problem doživjela je Velika Kladaša, zbog čega je načelnik Velike Kladaše Fikret Abdić donio odluku o premještanju migranata iz gradskog parka u centru grada na lokaciju van grada. (Izmirić, 2020) Predstavnici vlasti gradova: Bihaća, Ključa, Bosanskog Petrovca, Cazina i Bužima su krajem jula 2018. godine ispred zgrade institucija BiH u Sarajevu održali mirni protest zbog problema s migrantima na području USK U tom periodu je tadašnji ministar sigurnosti BiH, Dragan Mektić dao izjavu kojom ističe da su lokalne zajednice sa predstavnicima međunarodnih institucija dogovorile lokacije za prihvatanje migranata na području općine Bosanski Petrovac, dok će se kao privremeno rješenje do osposobljavanja tog centra, koristiti zgrada Agrokomerca u Velikoj Kladaši. (Izmirić, 2020) Mektić je tom prilikom istakao da će premještanjem migranata na ove lokacije u potpunosti

⁹ <https://diskriminacija.ba teme/od-predrasude-do-nasilja-zemlja-gdje-opstaju-oni-najja%C4%8Di> pristupljeno 05.09.2023.

rasteretiti Bihać, ali i da su se stekli preduslovi i finansijska sredstva za početak opremanja lokacije Ušivak kod Hadžića. Na jesen iste godine su blokirali Granični prelaz “Maljevac” zbog nemogućnosti prelaska u EU, gdje su protestovali i građani Bihaća koji su nezadovoljni što je sve veći broj migranata u gradu, na javnim površinama i bez smještaja. Krajem oktobra u Bihaću je otvoren novi Prihvatni centar “BIRA”, a samo nekoliko dana ranije i kasarna Ušivak konačno je spremna za smještaj migranata. Zbog odluke koja je donesena u oktobru 2018. godine, da se spriječi dolazak migranata na područje USK zbog iskorištenih smještajnih kapaciteta u ovom kantonu, javljaju se novi problemi u novembru iste godine kada je iz voza Željeznica FBiH zabranjen izlazak za oko 150 migranata koji su iz Sarajeva krenuli prema USK, od kojih je većina vraćena natrag u Sarajevo. Pored toga što su smještajni kapaciteti na području USK u potpunosti bili popunjeni, početkom 2019. godine iz Službe za poslove sa strancima naveli su da je priliv migranata u BiH povećan za više od 100%. (Izmirić, 2020) U USK se tokom 2019. godine javio i problem u vezi sa prihvatnim centrom “Vučjak” u koji je sredinom juna te godine na osnovu odluke Gradskog vijeća Bihaća i Kantonalne operativne grupe o smještaju migranata i izbjeglica koji su boravili van prihvatnih centara, parkovima i privatnim objektima, premješteno više stotina migranta. Povodom toga, oglašila se i Misija UN-a u BiH ističući da “Vučjak” predstavlja bitan zdravstveni i sigurnosni rizik i trenutno nije opremljen za smještaj migranta i izbjeglica po međunarodnim standardima, ali i to da na toj lokaciji još uvijek nema sanitarnih čvorova, pitke vode i struje zbog čega nije prihvatljivo da migranti tu borave. Međutim, do zatvaranja ovog prihvatnog centra prošlo je više od šest mjeseci, te je u tek decembru 2019. godine kamp “Vučjak” konačno zatvoren, dok su migranti, sredinom decembra, prebačeni u Sarajevo, gdje su raspoređeni u dva kampa: “Ušivak” i “Blažuj”. (Izmirić, 2020) Tokom 2019. godine povećan je priliv migranata i u Tuzli, gdje je do augusta prema zvaničnim podacima Uprave policije registrovano 5.819 migranata koji su zbog nedostatka 24 smještaja, spavali u gradskim parkovima i pomoć dobijali od strane volontera. (Izmirić, 2020) Razlog tome je to što su se vlasti Tuzlanskog kantona potpuno oglasile na ovaj problem. Ni do dolaska zime vlasti u Tuzli nisu osigurale mjesto za boravak migranata, a odgovornost su prebacivali jedni na druge, pa je premijer Tuzlanskog kantona (TK), Denijal Tulumović izjavio da Vlada TK ima želju da pomogne migrantima, ali da je to posao lokalnih gradskih vlasti, dok je gradonačelnik Tuzle, Jasmin Imamović izjavio da pomoć migrantima nije u nadležnosti niti grada niti kantona, već obaveza državnih institucija. Migrantska kriza je u ovom gradu kulminirala tokom zime

2019/2020. godine, te su se zbog niskih temperatura javili nepodnošljivi uslovi za boravak migranata u Tuzli. Oni su osim na Glavnoj autobuskoj stanici, dane provodili i na željezničkoj stanici gdje su postavili šatore. Konkretna pomoć nije se desila prije marta 2020. godine kada je 491 migranta premješteno iz Tuzle u privremeni prihvatni centar “Blađuj”. (Izmirlić, 2020) Ni početak 2020. godine nije donio nade za skoro rješavanje migrantske krize na području BiH, pa je u martu poručeno da BiH analizira planove za zatvaranje granica, a tadašnji ministar sigurnosti BiH, Fahrudin Radončić izjavio je da ukoliko bi novi val migranata krenuo u zemlje regije, to bi bila humanitarna katastrofa. (Izmirlić, 2020) Poslije mjesec dana on je rekao da BiH neće biti parking za Evropu, te je najavio i deportaciju 10 hiljada migranata. Nedugo zatim, u maju 2020. godine, premijer Vlade USK Mustafa Ruđnić na tematskoj sjednici Predstavničkog doma Parlamenta FBiH je zatražio da se u FBiH formira koordinaciono tijelo koje će rukovoditi migrantskom krizom, ističući tom prilikom da je migrantska kriza najviše opteretila USK. (Izmirlić, 2020) Shodno tome, pokrenuta je i peticija koja za cilj ima rješavanje problema migrantske krize u USK, a kojom se nastoji da bude zabranjen ulaz migranata na ovo područje i da se obezbijede Oruđane snage BiH na osiguravanju migrantskog kampa u selu Lipa, na granici između Bihaća i Bosanskog Petrovca. U junu 2020. godine Fahrudin Radončić je dao ostavku na mjestu ministra sigurnosti BiH, ističući kao jedan od razloga situaciju koja je izazvana migrantskom krizom. Selmo Cikotić nakon što je imenovan za ministra sigurnosti, je u augustu iste godine boravio u USK gdje je sa predstavnicima vlasti razgovarao o rješavanju problema migrantske krize, pa izjavio da su dogovoreni određeni mehanizmi i efikasnija saradnja lokalnih i kantonalnih vlasti sa institucijama BiH kako bi građani osjetili veći stepen sigurnosti. Nekoliko dana kasnije građani iz mjestu Purići kod Velike Kladuše su se okupili radi sprečavanja prolaska autobusa u kojem su se prevozili migranti, poručujući vlastima “da je kap prelila čašu i da više ne mogu podnijeti pritisak krize koja im ugrođava svakodnevni život”. (Izmirlić, 2020) Dan kasnije, Operativna grupe za koordiniranje aktivnosti i nadzora nad migrantskom krizom na području USK je na sastanku kojem su bili prisutni i predstavnici: IOM-a, UNHCR-a, DRC-a i OSCE-a donijela nove zaključke zbog pogoršane situacije koja je izazvana posljedicama prekomjernog priliva migranata na ovo područje, čime je ugrođeno javno zdravlje, bezbjednost i prava građana USK.¹⁰

¹⁰ <https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2021/09/DEVIJANTA-PONASANJA-SA-POSEBNIM-OSVRTOM-NA-MIGRANTSKU-POPULACIJU-U-BOSNI-I-HERCEGOVINI-Lana-DJuric.pdf> pristupljno 20.09.2023.

“Analizirajući medijske objave u posljednje tri godine nemoguće je ne primijetiti da kod određenog dijela bosanskohercegovačke populacije postoji negativna percepcija prema izbjeglicama i migrantima koji dolaze s područja Bliskog istoka, pri čemu su pojedine podgrupe (etnički, rasno ili statusno definirane) često predmetom izraženih društvenih stereotipa i predrasuda (npr. tražitelji azila, muslimani...). Općenito govoreći, negativan odnos medija prema migrantima - ili netočnim informacijama o migrantima - problem je u mnogim europskim zemljama; a posljednjih su godina uspostavljena brojna tijela za praćenje etičkih novinarskih kodeksa kako bi se razvile smjernice i najbolja praksa za sprječavanje govora mržnje te za pošten tretman migranata u tisku i široj medijskoj sferi (Pasta 2016). Ovim radom analiziramo način na koji se migranti opisuju u medijima i ispituje li, u kojoj mjeri, i na koji način izvještavanje medija u BiH utjecalo na percepciju i stvarnu toleranciju bosanskohercegovačke javnosti prema izbjeglicama i migrantima. Odnosno, analiziramo kako i zašto migracije postaju javno pitanje.”

11

Pojedini primjeri objava negativnih sadržaja:

– „Ministarstvo bezbjednosti nije izvršilo zadatke u vezi migrantske krize“ - u tekstu je istaknuto da Ministarstvo sigurnosti/bezbjednosti BiH ni nakon mjesec dana od posljednje sjednice na kojoj je razmatrana informacija u vezi s povećanim prilivom migranata u BiH, te informacija za Predsjedništvo BiH o trenutnom stanju u domeni migracija, nije obavilo većinu zaduženja koje mu je dalo Vijeće ministara BiH– „Lukač: Bošnjačka vlast migrantima naseljava srpska povratnička sela“ - u tekstu ministar unutarnjih poslova Republike Srpske ističe da bošnjačka vlast namjerava da na teritoriju Federacije BiH, odnosno u srpskim povratničkim selima, zadrži veći broj migranata da bi „potpuno izmjenili demografsku strukturu BiH“. Dalje navodi „kako je riječ o ogromnom bezbjednosnom problemu, jer je među migrantima mnogo ljudi sa kriminalnom prošlošću i onih koji su učestvovali u raznim ratnim dejstvima“– „Očekuje se eskalacija problema s migrantima u BiH, 70.000 ih kreće prema zapadnoj Europi“ - izjavio je ministar sigurnosti BiH Dragan Mektić, dodajući da EU nije uspjela riješiti rastuću migrantsku krizu. Dodao je kako se „očekuje eskalacija problema s migrantima, ne samo u BiH već i duž Balkanske rute“, kao i to da BiH kao „siromašna i paralizirana– „Kod migranata u Sarajevu policija pronašla veći broj pištolja, pušku, prigušivače...“ - ponajprije se ističe kako migranti u

¹¹ <https://hrcak.srce.hr/file/375466> pristupljeno 21.09.2023.

BiH predstavljaju „sve veći sigurnosni problem“, što potvrđuje i najnovija policijska akcija provedena u Sarajevu. U policijskoj raciji otkrivena su dva migranta koji su posjedovali i skrivali veću količinu oružja. U nastavku se podsjeća na činjenicu kako je direktor granične policije BiH Zoran Galić nedavno stanje s migrantima nazvao „katastrofalnim jer (99 %) njih nema nikakve dokumente“ – „Migranti se sukobljavaju, provaljuju u trgovine, uništavaju tuđu imovinu...“ - u članku su istaknuta neka od asocijalnih i protupravnih ponašanja koja su u proteklom razdoblju počinili migranti smješteni u Salakovcu kod Mostara – „Opća pometnja među institucijama, protuustavno djelovanje“ - u objavi se navodi kako je „premještanje migranata iz Sarajeva u Mostar izazvalo opštu pometnju među institucijama, iako su ustavne nadležnosti jasne“. MUP Hercegovačko-neretvanskog kantona bio je obaviješten o ovome koraku, međutim to „policijskog komesara nije spriječilo na protuustavan potez“. Dalje je najavljeno njegovo privođenje na saslušanje u Tužiteljstvo BiH „Dodik: BiH treba odbiti pomoć zbog koje bi bila obavezna da primi migrante“, predsjedavajući Predsjedništva BiH u tekstu tvrdi da će se zalagati da BiH odbije svaku finansijsku pomoć EU-a, zbog koje bi bila obavezna primiti migrante, koji su „ozbiljan sigurnosni, socijalni, zdravstveni i komunikacijski problem“. Ponovivši tvrdnju da je BiH „potpuno zakazala kada je u pitanju migrantska kriza i nema mehanizam za borbu protiv tog problema - istakao je da će inicirati da Predsjedništvo BiH dade neke odgovore po tome pitanju¹²

Goffman o stigmatizaciji

On je definirao stigmatu kao negativnu društvenu oznaku koja se pripisuje određenoj skupini ljudi i može ih dovesti do diskriminacije ili isključivanja. Goffman je istaknuo da stigme mogu biti temeljene na različitim karakteristikama kao što su fizički izgled, bolest, invalidnost, seksualna orijentacija ili etničko porijeklo. On je naglasio da stigme mogu utjecati na način na koji se ljudi percipiraju i kako se ponašaju u društvu. Goffman je također istaknuo da ljudi s stigmama često moraju upravljati svojim identitetom kako bi se prilagodili društvenim očekivanjima. To može uključivati skrivanje ili prikrivanje određenih aspekata svog identiteta kako bi izbjegli negativne reakcije ili osudu. Stigme mogu imati dubok utjecaj na pojedince i njihovu socijalnu interakciju. Goffmanova teorija o stigmati pruža uvid u kompleksnost društvenih odnosa i kako se ljudi nose s

¹² <https://hrcak.srce.hr/file/375466> pristupljeno 21.09.2023.

pređasudama i diskriminacijom. Goffman je proučavao kako društvo stigmatizira određene skupine ljudi i kako ta stigmatizacija utječe na njihov život. On je istaknuo da stigme mogu biti temeljene na različitim karakteristikama kao što su izgled, bolest, invalidnost ili seksualna orijentacija. Njegova teorija nam pomaže razumjeti kako društvene oznake mogu utjecati na naše ponašanje i interakcije s drugima. Stigme, pređasude i stereotipi su svi povezani i često idu ruku pod ruku. Stigme mogu biti temeljene na pređasudama i stereotipima koje društvo ima prema određenoj skupini ljudi. Pređasude su unaprijed formirani negativni stavovi ili mišljenja o određenoj skupini, dok su stereotipi generalizirane predodžbe o ljudima na temelju njihove pripadnosti određenoj skupini. Stigme mogu biti rezultat pređasuda i stereotipa jer društvo često stigmatizira ljude na temelju tih generaliziranih uvjerenja. Važno je prepoznati i suočiti se s pređasudama i stereotipima kako bismo stvorili pravednije društvo. Pređasude i stereotipi često igraju ključnu ulogu u formiranju stigmatizacije. Pređasude su unaprijed formirana mišljenja koja ljudi imaju o određenoj skupini ljudi, dok su stereotipi generalizirane predodžbe o tim ljudima. Kada društvo prihvaća pređasude i stereotipe, to može dovesti do stigmatizacije određenih skupina. Stigme mogu imati negativan utjecaj na živote ljudi i ograničavati njihove mogućnosti. Važno je prepoznati i suočiti se s pređasudama i stereotipima kako bismo stvorili "zdravije" društvo.

Erving Goffman: Stigma i društveni identitet

Početne koncepcije

Društvo utvrđuje sredstva kategorizacije osoba i, komplementarno, atribute za koje vjeruje da su uobičajeni i prirodni za članove svake takve kategorije. Društvena okolina utvrđuje kategorije osoba koje će se najvjerojatnije susresti u njoj. Navike društvene komunikacije u utvrđenim okolinama dopuštaju nam da bez posebne pažnje ili misli anticipiramo identitet drugih. Kada nam se stranac približi, tada će nam njegova prva pojavnost najvjerojatnije omogućiti da anticipiramo njegovu kategoriju i atribute, njegov "društveni identitet"; (taj je pojam bolji od pojma "društvenoga statusa", jer podrazumijeva i osobne atribute poput "poštenja" kao i strukturalne, poput "zanimanja").

Mi se oslanjamo na te se anticipacije koje smo stvorili, i pretvaramo ih u normativna očekivanja, u "samozvane", "legitimne" zahtjeve.

Najčešće uopće nismo svjesni da smo stvorili takve zahtjeve, niti smo svjesni što oni predstavljaju, sve dok se stvarno ne postavi pitanje hoće li oni doista biti ispunjeni. Tek tada ćemo vjerojatno shvatiti da smo cijelo vrijeme imali određene pretpostavke o tome što bi osoba pred nama morala biti. Stoga bismo zahtjeve koje postavljamo trebali nazvati zahtjevima "in effect", a karakter koji imputiramo pojedincu trebali bismo shvatiti kao imputaciju stvorenu kao potencijalno retrospektivnu, tj. kao potencijalnu karakterizaciju, kao virtualni društveni identitet. Kategorija i atributi koje ta osoba doista pokaže, nazvat ćemo stvarnim društvenim identitetom.

Kada nam se stranac predstavi, možemo steći dokaze da on ima atribute koji ga razlikuju od drugih u kategoriji osoba koje su mu dostupne, atribute nepoželjnije vrste, u krajnjem slučaju, ta će osoba biti posve zla, ospasna ili slaba. Tada će se ona u našim mislima svesti sa cjelovite i obične osobe na obilježenu i diskreditiranu. Takav je atribut stigma, posebno kada je diskreditirajući efekt vrlo jasan; katkada se on naziva promašajem, nedostatkom ili hendikepom. On stvara poseban jaz između virtualnog i stvarnog društvenog identiteta. Treba primijetiti da postoje druge vrste diskrepancije između virtualnog i stvarnog društvenog identiteta, recimo vrsta koja nas sklanja da reklasificiramo pojedinca iz jedne društveno anticipirane kategorije u drukčiju, ali jednako povoljno-anticipiranu vrstu, ili pak vrsta koja nas nagoni da promijenimo našu procjenu pojedinca tako da ona postane još poželjnija. Treba također primijetiti da ne raspravljamo o svim nepoželjnim atributima, već samo o onima koji nisu u skladu sa našim stereotipima o tome što bi određena vrsta pojedinca trebala biti.

Pojam "stigma" ćemo stoga koristiti kako bismo obilježili atribut koji je vrlo diskreditirajući, ali vidjet ćemo da nam je u stvari potreban jezik odnosa, a ne atributa. Atribut koji stigmatizira jednu vrstu njezinih vlasnika može se potvrditi kao uobičajenost kod drugih, stoga taj atribut po sebi nije niti poželjan niti nepoželjan. Primjerice, neki poslovi u Americi omogućuju nekim neobrazovanim pojedincima da prikriju tu činjenicu; drugi poslovi mogu pak navesti osobe s visokom naobrazbom da to sakriju. Isto tako, dječak iz srednjeg sloja ne mora osjetiti ponos ako je viđen u čitaonici; a profesionalni kriminalac pak piše:

"Sjećam se kako sam se u više navrata, primjerice kada sam išao u javnu biblioteku u blizini mjesta svog boravka, okrenuo oko sebe više puta prije negoli sam ušao, samo zato da budem siguran kako mi nitko tko me poznaje ne bude blizu i ne bi vidio da ulazim."¹³

Stigmatizacija osoba koje su preživjele seksualno nasilje u konfliktu u Bosni I Hercegovini

U današnjim društvima socijalna stigma se odnosi na negativne stereotipne stavove o nekim grupama ljudi kao što su oboljeli od duševnih poremećaja, pa i od nekih tjelesnih oboljenja, ljudi određenih seksualnih sklonosti, obrazovanja, boje kože, ljudi skloni vršenju krivičnih djela, pa tako i oni određene nacionalnosti ili etničke pripadnosti ili vjeroispovijesti. U razumijevanju oblika stigmatizacije važno je imati jasnu predstavu o sljedeća četiri pojma: stav, stereotip, predrasuda, i diskriminacija. Stav je kombinacija naizgled na činjenicama zasnovanih viđenja svijeta sa vrijednostima i emocionalnim reakcijama na ta viđenja.

Stavovi mogu biti pozitivni i negativni. U širem smislu, pojam stava za socijalne psihologe podrazumijeva njegove tri komponente: kognitivnu (spoznajnu) – koja se odnosi na raspolaganje određenim, ali svakako ne nužno i tačnim informacijama o predmetu stava, te izvjesno mnijenje o njemu; emocionalnu – reakciju manje ili više diferencirane ugode ili nelagode koja prati razmišljanje o predmetu stava; te bihevioralnu – koja se odnosi na ponašanje, tj. na spremnost na određenu aktivnost u pogledu tretiranja predmeta stava. Stereotipi su stavovi o grupama ljudi.

¹³ <https://mudrac.ffzg.hr/~dpolsek/skripte/Goffman%20-%20Stigma%20i%20društveni%20identitet.doc>
pristupljeno 25.11.2023.

Pomažu nam da efikasnije mislimo jer smo zahvaljujući njima u stanju da “razumijemo” ljude (ili bar tako često mislimo) samo na osnovu njihove pripadnosti nekoj grupi. Stigme su negativni stereotipi. Samo zato što je neko svjestan nekog stereotipa, ne znači da se s takvim stavom slaže. Predrasuda postoji kada neko podržava negativan stereotip o nekoj grupi. Diskriminacija je oblik ponašanja koji rezultira iz predrasude.

To su načini ponašanja i ophođenja koji se javljaju kada ljudi vjeruju u neki negativni stereotip i slažu se s njim. Autostigma/ samostigma – u odsustvu međunarodno usaglašenog razumijevanja ovoj pojma, ovo istraživanje podrazumijeva da se autostigma odnosi na situacije u kojima osobe sebe isključuju iz zajednice; kada preživjele/i povjeruju u osjećaj srama i krivnje na kojem zajednica insistira, i kod većine preživjelih manifestira se nastojanjem da o događajima ne govore, da ih čuvaju kao porodičnu tajnu, da skrivaju svoju bol od najbližih, zanemaruju vlastite potrebe, izbjegavaju prijatelje i javnost itd.

Posljedice trauma seksualnog nasilja u konfliktu

Vjerovatno najčešća odrednica fenomena traume i psihopatoloških pojava u vezi s traumatičnim iskustvom, a koju stručnjaci u domenu zaštite mentalnog zdravlja plasiraju u javnost – jeste iskaz da se radi o normalnoj reakciji na nenormalan doživljaj. Iskustvo traume po definiciji je takvo da uključuje povrede, gubitak ili nečiju smrt; u stanju je da izazove strah, osjećaj bespomoćnosti ili užas kao reakciju osobe kojoj se prijeti povredom ili smrću; uključuje percipiranu ili stvarnu prijetnju životu ili fizičkom integritetu same osobe ili nekome drugom. Stručnjaci raspolažu nedovoljno pouzdanim načinima predviđanja o tome koje osobe će, nakon što prođu kroz traumatski događaj, razviti akutni stresni poremećaj ili ispoljiti srazmjerno trajne posljedice u vidu posttraumatskog stresnog poremećaja (PTSP). Procjenjuje se da se razvijeni PTSP može prepoznati kod 35 do 50% osoba koje prežive silovanje u mirnodopskih uslovima, a vjeruje se da i u tim slučajevima oko trećine njih ne dobije adekvatnu psihološku podršku. Dijagnoza posttraumatskog stresnog poremećaja uvedena je 1980. godine, u 3. Izdanju Dijagnostičkog i statističkog priručnika (DSM-III) Američkog psihijatrijskog udruženja. PTSP je sve do 5. izdanja

Priručnika (DSM-5TM) 2013. godine svrstavan u grupu anksioznih poremećaja. Brojni stručnjaci iz Bosne i Hercegovine slažu se da PTSP kakav se može vidjeti npr. kod ratnih veteran u BiH, ima određene specifičnosti u odnosu na opise iz svjetske literature, ali se u okvirnim crtama može priznati podrazumijevanje sljedećih dijagnostičkih kriterija koji su bili na snazi i u periodu kada su žrtve rata u BiH u najvećem broju dobivale odgovarajući tretman; izlaganje traumatskom događaju uz prisustvo bar nekih iz svake od tri grupe simptoma i više od mjesec dana nakon događaja:

1) perzistentno ponovno proživljavanje traumatskog događaja (intruzivna sjećanja, noćne more, flešbekovi, doživljavanje intenzivnog psihološkog distresa kao reakcija na podsjetnik, intenzivne fiziološke reakcije na takve podsjetnike);

2) perzistentno izbjegavanje nadražaja povezanih s traumom (koji mogu uključivati amneziju za važan dio traumatskog događaja) ili otupljivanje sposobnosti reagovanja (na mjesta, ljude, aktivnosti itd.)

3) perzistentni simptomi povišenog pobuđenja (teškoće sa zaspivanjem ili trajanjem sna (ovo ponekad uključuje strahove od noćnih mora i druge smetnje u spavanju, a posebno kod žrtava seksualnog nasilja), razdražljivost (i u osjećanju i u ponašanju), ili ispadi ljutnje, teškoće u održavanju pažnje, povećana osjetljivost i zabrinutost u pogledu sigurnosti, pretjerane refleksne reakcije na zvukove ili pokrete itd.).

Danas među stručnjacima postoji konsenzus da se PTSP može javiti i sa znatnom odgodom u odnosu na vrijeme traumatskog događaja. Traumatskim događajima se u teoriji i tretmanu može pristupiti, između ostalog, prema životnoj dobi prilikom prvog javljanja, stepenu interpersonalnog nasilja ili prijetnje, trajanju, obimu (radi li se o individualnom ili kolektivnom iskustvu), stepenu socijalne podrške primljenom nakon događaja (retraumatizirajuće negiranje nasuprot visokom stepenu podrške), da li se iskustvo ponavlja itd. Ovakvi faktori i uslovi vjerovatno u nekoj mjeri doprinose tome da se i kasnije manifestacije razlikuju, čak i da donekle prodru u domen ličnosti osobe. Time široj okolini, naročito laicima postaje teško procijeniti radi

li se o aspektu svakodnevnog funkcionisanja osobe ili o simptomima koji zaista potiču od konkretnog životnog iskustva kao određena vrsta suočavanja s teškoćama.¹⁴

Na kraju rada bi se dotakla i umjetnika u BiH koji se zbog okoline u kojoj se nalaze ne probijaju lako, te samim tim, nažalost nerijetki talenti ostanu skriveni.

Angažovana umjetnost je katalizator trauma bosansko-hercegovačkog društva

Od početka modernog doba smatra se da svaka umjetnost posjeduje visoko razvijeni vlastiti način komunikacije, da ona ima nezavisnu i slobodnu poziciju u društvu, te da je određuju ideje slobode, imaginacije, individualnosti, otkrića, eksperimenta, pobune, ljepote, istine i pravde.

Da li je tako i u BiH - ta zemlja jest oduvijek bila inspiracija umjetnicima da svojim djelima ispituju, analiziraju i razotkrivaju probleme u društvu i aktivno učestvuju u mijenjanju pogleda na svijet. Rad mnogih umjetnika i BiH prepoznale su mnoge regionalne i svjetske metropole, ali u svojoj sredini često su izloženi nerazumijevanju, predrasudama i stereotipima, naročito ako svoj rad prezentuju na slobodniji, provokativniji način.

Iako ograničenja u kontekstu umjetnosti gube značenje, a cenzure zvanično nema, angažovana umjetnost u BiH rijetko izaziva reakcije kojima teži, a poruke umjetnika ostaju da žive unutar malih društvenih krugova. U širem smislu, u bh. društvu umjetnost je postala *tabu* tema – umjetnici stvaraju, ali se o tome malo govori.

Angažovana umjetnost kao korektiv društvenih prilika

¹⁴ <https://ba.unfpa.org/bs/publications/stigmatizacija-osoba-koje-su-pre%C5%BEivjele-seksualno-nasilje-u-konfliktu-u-bosni-i> pristupljeno 04.10.2023.

Studentski protesti širom svijeta krajem 60-tih godina 20 vijeka bili su i svojevrsna prekretnica za razvoj umjetničkog aktivizma. Analizirale su se normativne društvene vrijednosti, i stvarao se otpor prema institucijama moći sa ekskluzivnom vlašću.

S obzirom na mnogobrojne probleme sa kojima se suočava bh. društvo angažovanim umjetnicima nikad ne nedostaje materijala za stvaranje. Iako njihove poruke ne dolaze do onih koji imaju moć da nešto promjene, u nedostatku studentskog aktivizma, umjetnici postaju prva linija odbrane društvenih vrijednosti u bh. društvu. U takvom nesređenom društvu mnogi od njih smatraju da imaju moralnu obavezu da ukazuju na probleme, analiziraju stanje, i aktivno učestvuju u pružanju otpora prema vladajućim elitama.

‘Država bez kulture je mentalni i duhovni zatvor. Kultura je hrana, a tradicija kompas duha naroda. U šumi trebaš hranu i kompas. Svijet je džungla’, riječi su Dine Šarana, sarajevskog muzičara i frontmena benda ‘Letu Štuke’, koji kroz svoj umjetnički angažman konstantno upire prst u probleme sa kojima se suočava poslijeratna BiH.

Ovaj autor i muzičar pružio je podršku borbi za istinu i pravdu u slučajevima neriješenih ubistava mladića Davida Dragičevića iz Banjaluke i Dženana Memića iz Sarajeva, koja potresaju BiH već više od pola godine. Pjesmu ‘Klinac iz geta’ koju je pokojni David Dragičević napisao sa 16 godina, bend ‘Letu Štuke’ djelimično je obradio i postavio na svoj oficijelni YouTube kanal, te na taj način podržao grupu ‘Pravda za Davida’.

Vlastodršci udaraju na mladost ove zemlje. Na suštinu opstanka društva. Davidov slučaj je posebno surov, a slučaj Dženana Memića tipično klijentelističko orgijanje. Jedini način da se dođe do istine i pravde je ujedinjenje naroda. Istinska vladavina pravne države. Dok se ne ujediniimo mafija će vladati ovom zemljom, a mladost će je napustiti zauvijek. Zar se više isplati ulagati novac, energiju i vrijeme u pojednačne nacionalne programe, nego u jedan zajednički – socijalni? Ja mislim da se ne isplati’, kaže Šaran, koji smatra da poruke angažovanih umjetnika dopiru do građana u onoj mjeri u kojoj je BiH građanska država.

‘Svi zajedno imamo moć za promjene, ali nam fali artikulacija i pravo vodstvo. Jedna Vlada. Angažovana umjetnost u BiH je ona koja se opire nacionalizmu i skreće pažnju na prave probleme, kao što su korupcija i kriminal vladajućih struktura’, objašnjava Dino Šaran. On ističe da je korupcija na svim društvenim nivoima štit kriminala, ona je sama po sebi najtvrdja cenzura – cenzura morala, u takvoj situaciji, problemi domaćih umjetnika vezani su uz populističku percepciju elitnog ili uz poziciju u odnosu na budžet, a sve to zavisi od toga šta je kome motiv za opstanak.

Žena u umjetnosti – borba sa predrasudama i stereotipima

Uloga žene u bh. društvu i dalje je tradicionalna. U odnosu na 19. vijek kada je svaka borba za prava žena bila tabu tema, situacija se itekako promijenila, ali u odnosu na blisku budućnost ona već neko vrijeme tapka u mjestu. U BiH, u tom smislu, razvili su se brojni umjetnički festivali koji povezuju i afirmišu žene, ali i omogućavaju da se otvoreno govori o temama koje se tiču ženskih prava. Iako je u današnje vrijeme malo lakše biti žena u BiH, svaki oblik nekonvencionalnog ponašanja i dalje često nailazi na osude. Na udaru su posebno umjetnice koji svoj stil izražavaju na malo slobodniji i provokativniji način.

Jedna od umjetnica koja njeguje upravo takav stil je i Tajana Dedić-Starović, fotografkinja i videografkinja iz Banjaluke, koja ističe da je možda očekivala i već otpor sredine na svoj umjetnički angažman.

Sigurno je da je ‘tamo negde’ publika slobodnija, sa manje ličnih barijera i stidljivosti, ali i u BiH umetnici poput mene imaju svoju publiku, iako je taj prostor poprilično ograničen. Granice određuje mentalitet naših ljudi i uska shvatanja. Ipak, shvatila sam da ukoliko se umetnik postavi na pravi i adekvatan način, onda i publika postaje opuštenija i granice se lagano brišu. Kada ljudi prihvate da je to način vašeg izražavanja i kritike sebe, društva, normi i slično onda se opuštaju i prihvataju umetnost takvu kakva jeste’, ističe ova umjetnica, koju banjalučka publika poznaje kao Artist At Camera.

Tajana Dedić-Starović rođena je u Novom Sadu, a posljednjih 15 godina živi i stvara u Banjaluci. Kako kaže, ponosna je na svoju najdugovječniju romantičnu vezu u životu – sa svojim fotoaparatom. Njeni radovi predstavljeni su i na izložbi pod nazivom "I won't take down the lights" u Holivudu, a umjetnički motiv koji je posebno nadahnjuje je žena i njena uloga u društvu.

Kao umjetnica sa malo slobodnijim stilom izražavanja, ističe da je često izložena neumjesnim komentarima od strane muških, ali i ženskih posmatrača, i da se stalno nalazi na ivici situacije da neko pogrešno ili zlonamjerno protumači njen umjetnički izražaj.

‘Žena je jedan od glavnih motiva u mom radu. Uvek se trudim da pokažem njenu veličinu, moć, suptilnost i željenu jednakost u svetu. Istovremeno mi je važno da se kroz svoj rad pozabavim i podređenim položajem žene koji je, nažalost, i dalje prisutan kako na našim prostorima, tako i u svetu’, smatra Dedić-Starović.

S obzirom na to da je imala priliku da se predstavi publici u Americi, ukazuje i na problem sa kojim se suočava većina bh. slobodnih umjetnika, a to je da – “prvo moraš napraviti uspjeh negdje u inostranstvu, da bi dobio publiku u svojoj državi”. Prema njenom mišljenju, problem je i način razmišljanja većine ljudi u BiH, koji i dalje smatraju da se umjetnici svojim stvaralaštvom bave iz hobija, te ih iz tog razloga ne doživljavaju pretjerano ozbiljno.

‘Nekad imam osećaj da nas okruženje doživljava kao lenje ljude, koji se još nisu pronašli, i da ne shvataju značaj umetnosti za jedno društvo, i da mi stvaramo jer nas to ispunjava i čini srećnima’, kaže ova umjetnica.

Bez obzira na sve, ona ne gubi optimizam, ističe da se stvari polako pomjeraju sa mrtve tačke, i da se konkretno u Banjaluci u posljednjih nekoliko godina pojavilo mnogo mladih ljudi koji imaju drugačiji pristup u promovisanju sebe i svog stvaralaštva.

‘Postoje brojne inicijative koje rade na podizanju svesti o značaju umetnosti, a otvoreni su i neki prostori koji nude podršku nezavisnim umetnicima u smislu da mogu da se okupljaju, stvaraju i prezentuju svoj rad’, smatra Dedić-Starović, dodajući da i dalje izostaje podrška zvaničnih institucija i Grada, koji bi trebali aktivnije da doprinesu razvoju umjetnosti u Banjaluci.

Domaći umjetnici na inostranom tržištu

Na bh. tržištu samo rijetki umjetnici naprave karijeru od koje mogu pristojno da žive, ostali su prinuđeni da rade druge poslove, i da umjetničko stvaralaštvo privremeno, a često i zauvijek, ostave po strani.

Slikarka Alma Telibečirević život u rodnom Sarajevu prije dvije i po godine zamijenila je životom u Phoenix-u u Arizoni. Iako je završila sarajevsku Likovnu akademiju, a jedno vrijeme se školovala u Veneciji, zbog troškova studiranja i života, karijeru u BiH gradila je kao projekt menadžer u domenu odnosa sa javnošću.

‘To mi je dosta pomoglo kada sam počela organizovati vlastite izložbe, jer sam tada već imala izgrađenu mrežu kontakata sa medijima, pa sam uspjela da promovišem svoju umjetnost. Mladim ljudima koji kreću, praktično od nule, je zaista izazov kreirati ime ili uopšte ostvariti samostalne izložbe u BiH i u regiji. Što se tiče prodaje, umjetnost svakako u BiH nije primaran produkt. U Americi imate bezbroj mogućnosti, postoji publika za različite vrste umjetnosti, ali postoji i ogromna konkurencija. No, vjerujem da se uz pomoć rada i istrajnosti može koliko-toliko kreirati umjetnička karijera’, objašnjava Telibečirevićeva.

Ona ističe da je za razliku od BiH, umjetnost u Americi konstantno prisutna, a izložbe se organizuju na ulici, u kafićima, kancelarijama, stanovima, dok se umjetnički radovi mogu vidjeti u skoro svakom javnom prostoru. Mišljenja je da u takvoj situaciji ima mnogo više prostora za umjetnički rad.

‘Napraviti karijeru kao umjetnik je popriličan izazov bilo gdje u svijetu. U BiH je taj izazov duplo veći, ako uzmemo u obzir da je to zemlja koja je veoma dugo ‘u tranziciji’, koja ima visok procenat nezaposlenosti, pogotovo kada su mladi ljudi u pitanju, da je korupcija prisutna i da BiH nije veliko tržište. No, nerijetko je neophodno napraviti određeni internacionalni uspjeh da bi uopšte bili primjećeni unutar BiH’, ističe Alma Telibečirević.

Ono što ona smatra problematičnim kada je u pitanju BiH je ekonomska situacija koja može navesti određene umjetnike da zbog opstanka naprave kompromise - cenzura nije prisutna javno, ali često izostaje reakcija koju bi angažovana umjetnost trebala da izazove.

Bosna i Hercegovina je, prema njenim riječima, kao tržište iscjepkana na entitete i kantone, i ne samo da nema publike i interesovanja, nego na tako podijeljenom i malom tržištu nije jednostavno odjeknuti i dobiti onu promociju koja bi bila neophodna da angažovana umjetnost bude primjećena, odnosno da napravi neki veći učinak, pa da samim tim bude i dio neke javne rasprave.

‘Vjerujem da situacija u BiH može biti inspirativna za mlade umjetnike. Nerijetko umjetnost bude upravo ta koja podstakne promjene. Umjetnost može biti i katalizator za sve traume i stresne situacije kroz koje BiH kao društvo prolazi. Umjetnost u BiH je sada neophodna više nego ikada prije’, smatra Telibečirevićeva.¹⁵

Na kraju ću dodati jedno ne popularno mišljenje, a to je da mržnja i neprihvaćenost homoseksualaca u našem društvu ne šteti samo njih, već i to isto društvo. Jedan od glavnih stereotipa koje smo privezali homoseksualcima (specifično muskarcima) jest da svaka osobina koja se može predočiti kao inherentno ženstvena je znak homoseksualnosti. Jedna od tih osobina je visoka emocionalnost. Konstantno ili čak periodično pokazivanje emocija, kod muškaraca, se gleda kao jako ženstvena osobina, te se često protumači kao znak homoseksualnosti i popraćeno je negativnim riječima i mišljenjima. Direktna posljedica toga je skrivanje emocija te pokrivanje boli koje muškarci osjete radi straha da će biti osuđivani. To dovodi do lošeg mentalnog stanja tih ljudi te to vodi kasnije ispoljavanje tih emocija agresijom ili čak samoubistvom. To se sve dešava jer sistem predasuda koje smo mi postavili direktno šteti nas.

¹⁵ <https://ba.voanews.com/a/art-in-bosnia-10-29-2018/4633938.html> pristupljeno 10.10.2023.

ZAKLJUČAK:

U modernom svijetu, koji je bombardovan medijima i tuđim percepcijama stvarnosti, stereotipi su alati za procesiranje iskustva i način komunikacije. Naše znanje skup je stereotipa kojisu etiketirani u prepoznatljivu garderobu. Svoje percepcije kostimiramo i sporazumijevamo se putem pojednostavljenih shema za prepoznavanje pojmova. Akcija uma vrši pojednostavljivanje stvarnosti kroz uokvirivanje novog iskustva u stereotipe tako što informacije generalizira, briše ili iskrivljuje kako bi se uklopile u forme koje već poznajemo. Stvarnost doživljavamo krozskup znakova kojima smo daliznačenje. Shvaćanje stvarnosti putem stereotipa vršise kroz glorificiranje, demoniziranje, prešućivanje ili generalizaciju. Čovjek ne može da završi svoj dan, a da se nije susreo sa tim pojmovima u svojoj okolini. U BiH postoje razni primjeri koje sam pojasnila kroz svoj rad. Predrasude su mnogo češće negativne nego pozitivne, a najraširenije su predrasude prema pripadnicima različitih religija, etničkih i rasnih skupina, ali i prema pripadnicima različitih manjina. Kako se predrasude najčešće ne temelje na provjerenim podacima ili osobnom iskustvu, a korisne su jer omogućuju brzo i jednostavno određivanje ponašanja prema nekomu ili nečemu, one se najčešće teško mijenjaju i uklanjaju. U BiH imamo mnogo predrasuda i prema djeci u mlađoj ili adolescentnoj dobi zbog njihovog delikventnog ponašanja. Moguće rizično ponašanje počinje se stvarati tijekom procesaprimarne socijalizacije osobe u obitelji, gdje putem odnosa u obitelji, komunikacije unutar nje, ponašanja unutar obitelji, moguće djetetovo rizično ponašanje se povećava ili smanjuje. Kada se maloljetnici ponašaju devijantno, većina smatra da je to posljedica propusta i grešaka u odgoju njegovih roditelja tokom djetetovog djetinjstva. Njihove želje kao i potrebe su sasvim normalne, ali zbog lošeg porodičnog vaspitanja maloljetnici postaju neprijateljski raspoloženi i agresivni zbog osjećaja nesigurnosti i nedostatka pažnje. Maloljetnička delinkvencija podrazumijeva sve vrste zločina koje počine djeca, kao što je upotreba ilegalnih droga, krađa i druga opasna krivična djela. Uvidjeli smo da postoji i etnički stereotipi kod građana BiH te gledajući rezultate jednog istraživanja zaključili smo da: Dobijeni rezultati u istraživanju etničke distance i stereotipa u Bosni i Hercegovini pokazuju da Hrvati, Bošnjaci i Srbi najviše prihvataju odnose s pripadnicima sopstvenog naroda, o kojem imaju i nabolje mišljenje. Možemo reći da su ovakvi rezultati bili i očekivani, posebno ako imamo u vidu ranija istraživanja . Kod pripadnika svih triju naroda etnička distanca prema drugim narodima raste s porastom bliskosti ponuđenih odnosa. Do odstupanja dolazi samo kod dva ponuđena odnosa: “Da se družim s njim kao s prijateljem” i “Da primi krv ako je ugrožen

život nekom od članova moje porodice”. Ovi rezultati su u skladu s ranijim istraživanjima jer prijateljstvo s nekim podrazumijeva potpunu kontrolu nad tom interakcijom i mogućnost njenog prestanka u svakom trenutku. Također za kraj uvidjeli smo i mnošto stereotipa i predrasuda sa kojima se bore žene u raznim segmentima društva, i društvenog poretka rada, bilo to u “muškim poslovima” ili u čak u umjestnosti, što po mom mišljenju čini možda i jednu od najvećih prepreka našeg društva s obzirom da u ovom stoljeću imamo jako obrazovane žene koje su sposobne za mnogo toga te koje sa svojom voljom i željom mogu da prodube granice mogućeg i onog što je od njih očekivano od strane društva današnjice.

Pomenut ću i da je BiH društvo puno predrasuda i stereotipa koje koče one potcjenjene i manje moćne manjine, što je jako loše, ali u poređenju sa nekim drugim državama mi nismo na toliko lošem mjestu, te smatram da je ovo polje još uvijek nedovoljno istraženo i da se o njemu malo govori i piše, samim tim to čini jedan od vodećih razloga sporog uklanjanja kočnica našeg društva.

CONCLUSION:

In the modern world, which is bombarded by the media and other people's perceptions of reality, stereotypes are tools for processing experience and a way of communication. Our knowledge is a set of stereotypes that are labeled in a recognizable wardrobe. We costume our perceptions and communicate through simplified concepts recognition schemes. Mind action simplifies reality by framing new experience into stereotypes by generalizing, erasing, or distorting information to fit forms we already know. We experience reality through a set of signs to which we give meaning. Understanding reality through stereotypes is done through glorification, demonization, silence or generalization. A person cannot finish his day without encountering these concepts in their environment. There are various examples in Bosnia and Herzegovina that I explained through my work. Prejudices are much more often negative than positive, and the most widespread are prejudices against members of different religions, ethnic and racial groups, but also against members of different minorities. Since prejudices are usually not based on verified data or personal experience, and they are useful because they enable quick and easy determination of behavior towards someone or something, they are usually difficult to change and remove. In Bosnia and Herzegovina, we have many prejudices against children in their younger or adolescent years because of their delinquent behavior. Possible risky behavior begins to be created during the process of primary socialization of a person in their family, where through relationships in the family, communication within it, behavior within the family, the child's possible risky behavior increases or decreases. When minors behave deviantly, most believe that it is the result of omissions and mistakes in the upbringing of his parents during the child's childhood. Their desires and needs are completely normal, but due to poor family upbringing, minors become hostile and aggressive due to a feeling of insecurity and lack of attention. Juvenile delinquency includes all types of crimes committed by children, such as the use of illegal drugs, theft and other dangerous crimes. We saw that there are also ethnic stereotypes among the citizens of Bosnia and Herzegovina, and looking at the results of a survey, we concluded that: The results obtained in the survey of ethnic distance and stereotypes in Bosnia and Herzegovina show that Croats, Bosnians and Serbs are the most accepting of relationships with members of their own people, about whom they have the best opinion. We can say that these results were expected, especially if we consider earlier research. Among the members of all three nations, the ethnic distance towards other nations grows with the increase in the closeness of the

offered relationships. Results are in line with earlier research because friendship with someone implies complete control over that interaction and the possibility of ending it at any moment. Finally, we also saw a lot of stereotypes and prejudices that women struggle with in various segments of society, and the social order of work, be it in "men's jobs" or even in crafts, which in my opinion is perhaps one of the biggest obstacles of our society considering that in this century we have highly educated women who are capable of many things and who, with their will and desire, can deepen the boundaries of what is possible and what is expected of them by today's society.

I will also mention that BiH society is full of prejudices and stereotypes that hinder those underestimated and less powerful minorities, which is very bad, but compared to some other countries we are not in such a bad place, and I think that this field is still insufficiently researched and that little is said and written about it, thus making it one of the leading reasons for the slow removal of the brakes on our society.

LITERATURA:

1. Aronson E , T. D. Wilson, R. M. Akert (2005) - Socijalna psihologija, Zagreb, Mate d.o.o
2. Allport G.W. (1954), The nature of prejudice, Oxford, Addison-Wesley
3. Alačov. T. (1991) Etnička distance i stereotipi kod srednjoškolske omladine srpske i hrvatske nacionalnosti, Beograd
4. Batori M. i Ćurlin M. (2020) Nasilje putem internet među adolescentima
5. Bennet M.J. (1998) Intercultural communication: A current perspective yarmouth ME: Intercultural press
6. Bujanović T. (2007) Uzroci, uslovi i fenomen devijantnog ponašanja maloljetnika,
7. Burić J. (2010) Djeca i mladi kao konzumenti masovnih medija,
8. Bilić I. (2014) Predrasude u BiH, žene i muški poslovi, Internet
<https://www.slobodnaevropa.org/a/25328446.html>) pristupljeno 25.07.2023.
. Cvitković, Ivan (2005)- Riječnik religijskih pojmova / Ivan Cvitković- 2. dopunjeno i prošireno izdanje - Sarajevo: DES
9. Davor, Marko (2009)- Zar na zapadu postoji neki drugi Bog? Sterotipi i predrasude u medijima o islamu, Media plan institute, Sarajevo
10. Drandić D. (2012) Interkulturalne kompetencije nastavnika i barijere u interkulturalnim komunikacijama, Zagreb, Hrvatsko pedagoško društvo
11. Drucker S.A. (2018) Betty Friedan, The Tree Waves of Feminisam, Ohio Humanities
12. Đurić Đ. (1980) Psihološka struktura etničkih stavova mladih, Novi Sad, obrazovni centar
13. Gellner E. (1997) Nacije i nacionalizam, Novi Sad, Matica Srpska

14. Gatanić T. (2018) VOA, Kritika, stereotipi i predrasude, kako izgleda život umjetnika u BiH, Internet (<https://ba.voanews.com/a/art-in-bosnia-10-29-2018/4633938.html>) pristupljeno 10.10.2023.
15. Goffman- Stigma i društveni identitet, Filozofsko sveučilište u Zagrebu, Internet (<https://mudrac.ffzg.hr/~dpolsek/skripte/Goffman%20-%20Stigma%20i%20drustveni%20identitet.doc>) pristupljeno 25.11.2023.
16. Havelka N., Kuzmanović B., Popadić D. (1993) Metode i tehnike socijalno psiholoških istraživanja, priručnik za vježbe socijalne psihologija 1.i 2.
17. Hrvatska enciklopedija, Društvo, Internet (<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=16328>) pristupljeno 16.06.2023 godine.
18. Hrvatska enciklopedija, Interkulturalnost, Internet (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27631>) pristupljeno 18.06.2023.
19. Hrčak.hr. (2021) Migranti u javnom diskursu medija u BiH, Internet (<https://hrcak.srce.hr/file/375466>) pristupljeno 21.09.2023.
20. Izimirlić A. (2020) Migrantska kriza u BiH, Godine prebacivanja odgovornosti, Internet (<https://fpn.unsa.ba/b/wp-content/uploads/2021/09/DEVIJANTA-PONASANJA-SA-POSEBNIM-OSVRTOM-NA-MIGRANTSKU-POPULACIJU-U-BOSNI-I-HERCEGOVINI-Lana-DJuric.pdf>) pristupljeno 20.09.2023.
21. Krizmanović M. (2010) Život s različitima, Koliko se međusobno poznajemo i razumijemo, Zagreb, Profil.
22. Lučić B. (1997) Etnička distance i nacionalni stereotipi srba u Srpskom Sarajevu, Beograd

23. Miloš A. (2021) Odnos mladih prema devijantnom ponašanju,
24. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine, Agencija za
ravnopravnost spolova, Preporuka Medijima, Internet (<https://arsbih.gov.ba/preporuka-medijima/>
) pristupljeno 27.07.2023.
25. Rot N. (1989) Osnove socijalne psihologije, Beograd, Zavod za izdavanje udzbenika i
nastavnih sredstava
26. Redakcija (2015) Od predrasuda do nasilja, Internet (<https://diskriminacija.ba teme/od-predrasude-do-nasilja-zemlja-gdje-opstaju-oni-najja%C4%8Di>) pristupljeno 05.09.2023.
27. Sablić (2014) Interkulturalizam u nastavi, Zagreb, Naknada Ljevak
28. Simić O. (1988) Sadržaj kognitivnih reprezentata etničkih stereotipa, Zagreb Filozofski
fakultet, sveučilište u Zagrebu
29. Slavnić A. (2013) Predrasude među mladima u BiH još uvijek žive, Internet (<https://www.dw.com/hr/predrasude-me%C4%91u-mladima-u-bih-jo%C5%A1-uvijek-%C5%BEive/a-16897690>) pristupljeno 25.07.2023.
30. Turjačanin V. (2007) Psihosocijalni proctor i etnički odnosi mladih, Banja Luka,
Filozofski fakultet u Banja Luci
31. UNICEF, (2019) Edukacija protiv predrasuda i stereotipa, Internet (<https://arsbih.gov.ba/preporuka-medijima/>
) pristupljeno 28.07.2023.
32. , UNICEF (2019) Suzbijanje diskriminacije nacionalnih manjina i grubog kršenja prava
djece dostupno na : <https://www.unicef.org/bih/pri%C4%8De/suzbijanje-diskriminacije-nacionalnih-manjina-i-grubog-kr%C5%A1enja-prava-djece> pristupljeno ... 28.07.2023.

33. UNFPA (2015) Stigmatizacija osoba koje su preživjele seksualno nasilje u konfliktu u Bosni i Hercegovini, sažetak istraživanja, Internet (<https://ba.unfpa.org/bs/publications/stigmatizacija-osoba-koje-su-pre%C5%BEivjele-seksualno-nasilje-u-konfliktu-u-bosni-i>) pristupljeno 04.10.2023.
34. Zakon o zabrani diskriminacija u BiH, Internet (<https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon-o-zabrani-diskriminacije-u-BiH.pdf>) pristupljeno 25.11.2023.
35. Žiga J. i Dozić A. (2013) Sociologija, Tuzla BKC Sarajevo